

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

Projekt jačanja institucija vlasti i procesa u Bosni i Hercegovini
Проект јачања институција власти и процеса у Босни и Херцеговини
Strengthening Governing Institutions and Processes (SGIP) in Bosnia and Herzegovina

П Р И Р У Ч Н И К О РОДНО ОДГОВОРНОМ БУЏЕТИРАЊУ

SUNY/CENTER FOR INTERNATIONAL DEVELOPMENT

ПРИРУЧНИК
О РОДНО ОДГОВОРНОМ
БУЏЕТИРАЊУ

ПРИРУЧНИК
О РОДНО ОДГОВОРНОМ
БУЏЕТИРАЊУ

Издавач: Уред Фондације за истраживање Државног универзитета Њујорк у Босни и Херцеговини
Калмија Баруха 1., 71000 Сарајево, Босна и Херцеговина
Тел.: +387(0)33 22 24 47
е-маил: info@sunybih.org, www.cid.suny.edu

Ауторица: Џенита Хреља Хасечић

Главни уредник: Кристиан Хаупт

Рецензија: Викица Шуњић
Санела Париповић

Лектура: Александра Агинчић (*српски језик*)

Координатор: Антонио Прленда

ДТП и штампа: Самас д.о.о
Хаџидамјанова 1., 71000 Сарајево, Босна и Херцеговина
Тел.: +387(0)33 44 14 02

Тираж: 250

Година: 2015.

.....
CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

305-055.1/.2:336.14(497.6)(035)

HRELJA Hasečić, Dženita
Priručnik o rodno odgovornom budžetiranju /
Dženita Hrelja Hasečić. - Sarajevo : Ured
Fondacije za istraživanje Državnog univerziteta
New York u Bosni i Hercegovini, 2015. - 75 str. :
graf. prikazi ; 23 cm

Tekst ćir. na srp. jeziku. - Bibliografija: str. 73-74 ;
bibliografske i druge bilješke uz tekst.

ISBN 978-9926-8008-2-6
I. Hasečić, Dženita Hrelja vidi Hrelja Hasečić,
Dženita
COBISS.BH-ID 22015494
.....

Овај приручник је израђен уз финансијску помоћ УСАИД-а. Фондација за истраживање за Државни универзитет Њујорк одговорна је за садржај овог приручника, који не мора нужно одражавати мишљења УСАИД-а или Владе САД-а.

ПРЕДГОВОР

У Босни и Херцеговини је учињен значајан помак ка остварењу равноправности полова. Успостављен је правни и институционални оквир за промовисање и заштиту равноправности полова. Принцип интегрисања равноправности полова у јавне и друштвене токове је дефинисан као полазни принцип у планирању и спровођењу свих јавних политика, стратегија, планова, процеса, мјера и прописа. Истовремено, препозната је и потреба спровођења бројних мјера којим се обезбјеђује напредак и отклањање дискриминације по основу пола.

Законодавна и извршна власт, свака у оквиру своје надлежности, имају важну улогу у процесу планирања расподјеле финансијских ресурса, дефинисања приоритета, праћења реализације и процјене учинка утрошених јавних средстава. Пред институцијама на свим нивоима власти стоје и бројни изазови у процесу евроатлантских интеграција, поштовања преузетих међународних обавеза и јачања економско-друштвене стабилности.

Босна и Херцеговина, укључујући све нивое власти, определијелена је ка спровођењу реформских процеса који ће допринијети унапређењу поштовања права грађана и грађанки и остварењу њихових потреба јачањем транспарентности, одговорности и финансијске дисциплине у расподјели и утрошку јавних финансијских средстава. Родно одговорно буџетирање представља кључни метод и инструмент којим се обезбјеђује правичнија расподјела јавних финансијских ресурса у сврху постизања пуне равноправности полова.

Приручник о родно одговорном буџетирању намијењен је представницима законодавних органа, али и свим другим учесницима у буџетском процесу. Приручник пружа корисне информације и методолошке упуте које могу олакшати и оснажити ангажман доносилаца одлука да, цијенећи потребу обезбјеђења једнаких права и могућности за све, анализирају, процијене, донесу и прате ефикасност одлука о расподјели јавних финансијских ресурса на родно одговоран начин.

Приручник је израђен уз подршку Агенције за међународни развој Сједињених Америчких Држава (УСАИД), у оквиру Пројекта јачања институција власти и процеса у Босни и Херцеговини (СГИП), који реализује Центар за међународни развој Државног универзитета Њујорк.

Приручник је припремила консултанткиња гђа Џенита Хреља Хасечић. Израду Приручника подржали су и његовом квалитету допринијели давањем вриједних коментара и сугестија: Агенција за равноправност полова у БиХ, Гендер центар ФБиХ, представници и представнице законодавне и извршне власти, те невладиних организација и особље УСАИД СГИП. Овим путем изражавамо захвалност свима.

Вјерујемо да ће овај приручник пружити вриједан допринос развоју добре праксе родно одговорног буџетирања у Босни и Херцеговини.

SADRŽAJ

Скраћенице

Предговор	
Увод: зашто родно одговорно буџетирање?	7
1. О Приручнику: сврха и циљ, циљна група и структура документа	8
1.1. Које је овај приручник намијењен	9
1.2. Структура Приручника	9
2. О равноправности полова и родно одговорном буџетирању	10
2.1. Основни појмови	10
2.2. Кратак општи приказ стања родне равноправности у БиХ	13
2.3. Родно одговорно буџетирање	14
2.3.1. Основне информације	14
2.3.2. Циљеви, предности и предуслови за родно одговорно буџетирање, те научене лекције из досадашњих иницијатива	17
2.4. Реализација иницијативе за родно одговорно буџетирање: приступи, методе, инструменти и алати	22
2.4.1. Анализа буџета из родне перспективе у почетној фази увођења програмског буџетирања	22
2.4.2. Како до родно одговорне политике, стратегије и буџета: родно одговорно буџетирање у свим фазама буџетског процеса	23
2.4.3. Родна анализа као први корак ка родно одговорном буџету	26
2.4.4. Родно одговорна анализа у приоритетним секторима за унапређење равноправности полова	28
2.4.5. Методе и инструменти родне анализе	30
3. Родно одговорно буџетирање у Босни и Херцеговини	33
3.1. Буџет и буџетски процес у Босни и Херцеговини	33
3.2. Појам буџета и концепт традиционалног и програмског буџетирања	34
3.3. Укратко о правном оквиру за израду и извршење буџета у Босни и Херцеговини	36
3.4. Процес израде и доношења буџета у Босни и Херцеговини	37
3.5. Кључни актери у буџетском процесу у Босни и Херцеговини	39
3.6. Интегрисање принципа родне равноправности у програмско буџетирање у Босни и Херцеговини	43
3.6.1. Стратешки оквир	43
3.7. Значај рокова у буџетском процесу – буџетски календар	47
3.8. Кратки осврт на стање родно одговорног буџетирања на нивоу институција БиХ, Републике Српске и Федерације БиХ	49
3.9. Процјена учинка политика у Босни и Херцеговини и родно одговорно буџетирање: улога Парламента	51
3.10. Како до родно одговорног буџета: улога парламента	53
3.11. Како мјеримо родну равноправност и родне односе: родно специфична статистика и показатељи	54
4. Консултације обављене приликом израде Приручника	56
5. Закључци	57
6. Додаци	59
7. Литература	73

СКРАЋЕНИЦЕ

Босна и Херцеговина	БиХ
Парламентарна скупштина БиХ	ПСБиХ
Федерација Босне и Херцеговине	ФБиХ
Република Српска	РС
Родно одговорно буџетирање	РОБ
Министарство финансија	МФ
Документ оквирног буџета	ДОБ
Гендер центар	ГЦ
Агенција за равноправност полова БиХ	АРС
Закон о равноправности полова у БиХ	ЗОРС
Гендер акциони план	ГАП
Конвенција о укидању свих облика дискриминације жена	CEDAW

Буџет одражава вриједности једне државе – кога се цијени, чији се рад валоризује и ко се награђује... као и ко се не цијени, шта се не цијени и чијег доприноса нема. Буџет је најважнији владин инструмент економске политике и, као такав, може бити моћно средство за трансформацију наше државе тако да се задовоље потребе најсиромашнијих.¹

Увод: Зашто родно одговорно буџетирање?

Родно одговорно функционисање законодавне, извршне и судске власти има као циљ поштовање и заштиту равноправности полова. Одговорност носилаца демократије у друштву, када је у питању родна равноправност, укључује промовисање и дјеловање једнаког приступа, поштовање специфичних потреба жена и мушкараца, дјевојчица и дјечака, те спровођење мјера којима се рјешавају њихове потребе и проблеми, али и јача друштво у цјелини, посебно у социјалном, економском и здравственом аспектима. Здрава, квалификована, социјално активна и економски оснажена друштвена популација оба пола је темељ и, заправо, једна од кључних гаранција да ће друштво и економија одређене заједнице остварити стабилан и одржив развој и просперитет.

Земље које се сматрају најнапреднијим демократским друштвима, као што су скандинавске земље, још су шездесетих година прошлог вијека започеле крупне реформе ка стварању друштва у којем ће владати социјална правда, а први корак је био остваривање родне равноправности. Данас је општеприхваћена чињеница да без пуног запошљавања жена нема економског раста и напретка ниједне земље. Међутим, родна неједнакост је присутна у већој или мањој мјери у свим земљама свијета. У Босни и Херцеговини је постојање неједнакости међу половима које се огледа и у дискриминацији заснованој на полу препознато у неколико приоритетних области, као што су рад и запошљавање, јавни живот и доношење одлука, здравље, образовање или социјална искљученост. У БиХ је скоро 18% сиромашних жена, а свако шесто домаћинство у земљи је сиромашно.² Нема значајне разлике у сиромаштву између мушкараца и жена у оквиру укупне популације. Међутим, жене које живе саме имају много већу вјероватноћу да ће бити сиромашне (52,9%) у односу на мушкарце. Такође, за жене које имају више од 65 година постоји највећи ризик од сиромаштва.³

Упркос квоти од 40% прописаној Изборним законом у БиХ, након општих избора у 2014. години резултати показују да ни у једном изабраном тијелу учешће жена не прелази 30%, а у једном износи свега 4%.⁴ У Представничком дому Парламентарне скупштине БиХ има 23,81% жена, у Представничком дому Парламента Федерације БиХ има 21,43%, а у Народној скупштини РС-а тек 15,66% жена.⁵ Резултати локалних избора 2012. године такође потврђују да су жене мање заступљене

¹ Buddlender, Debbi, Sharp, Rhonda and Allen, Kerri. How to do a gender-sensitive budget analysis: Contemporary Research and Practice, стр. 6

² Анкета о потрошњи домаћинства у БиХ из 2011. године, цитирано у Dr Marina Hughson. Gender Country Profile for Bosnia and Herzegovina – Final Report, June 2014, стр. 21

³ Dr Marina Hughson. Gender Country Profile for Bosnia and Herzegovina – Final Report, June 2014.

⁴ Edita Miftari. Број жена на изабраним позицијама 2014. Инфографика портала Радиосарајево. Приступљено 24. 12. 2014. :

⁵ Ибид.

пол у законодавним органима.⁶ У општинским вијећима односно скупштинама општина у просјеку је изабрано 17,1% жена, а само у четири општине жене су изабране за начелнице. Традиционално се у извршну власт бира веома мали број жена, па тако послје општих избора 2010. године у Савјету министара БиХ није било ниједне жене.⁷ У приступу образовању на нижим нивоима имамо подједнаку заступљеност дјечака и дјевојчица, а факултетско образовање (I циклус Болоње) завршава у просјеку више дјевојака (у школској 2012/2013. години учешће студенткица било је 55,12%, а дипломирало је 60,4% жена).⁸ Међутим, на постдипломским студијама видимо опадање броја жена, па је тако студенткица на постдипломским студијама 56,63%, док су 41,9% свих доктора наука биле особе женског пола. Велики проблем и даље представља изразита сегрегација по полу у избору занимања, као и негативна перцепција о женама на мјестима одлучивања. Истраживање је показало да су жене у просјеку заузеле тек 15,1% мјеста у одборима предузећа, од чега је било 12,5% предсједница одбора, а преко 50% одбора без иједне жене.⁹ Сегрегација жена на мање плаћеним радним мјестима има за последицу и нижа укупна примања.

Ово су само неки од статистичких података који указују на постојање неједнакости по полу у свим областима. Стратешким мјерама о којима ће касније бити ријечи, међу којима је и родно одговорно буџетирање о којем овај приручник говори, може се дјеловати усмјерено и систематски ка рјешавању ових и других проблема, а одређени помаци су већ видљиви.

1. О Приручнику: сврха и циљ, циљна група и структура документа

Сврха овог приручника је пружање информација и практичног алат који ће олакшати доносиоцима одлука да, цијенећи потребу обезбјеђења једнаких права и могућности за све, анализирају, процијене, донесу и прате учинковитост одлука о расподјели јавних средстава на родно одговоран начин. Приручник може послужити и као користан алат у процесу планирања и израде родно одговорног приједлога буџета, као и родно одговорне фискалне процјене утицаја прописа при разматрању приједлога мјера јавних политика.

Циљ израде и примјене Приручника је да оснажи иницијативе и процесе који ефикасно доприносе обезбјеђењу пуне равноправности полова и друштва једнаких могућности за све, што у цјелини води ка стабилнијем и просперитетнијем развоју друштва у цјелини. Овим приручником жели се дати допринос бољем разумијевању и коришћењу родно одговорног буџетирања као инструмента за постизање тог циља.

Истовремено, крајњи циљ израде овог приручника је постизање следећег:

- Унапријеђени су капацитет за анализу буџета из родне перспективе.
- Родна перспектива буџета је предмет разматрања буџета у стручним комисијама парламената.
- Врши се прерасподјела буџетских средстава у корист жена и дјевојчица тамо

⁶ Агенција за равноправност полова Министарства за људска права и избјеглице БиХ. Извјештај о стању равноправности полова у Босни и Херцеговини. 2012 – 2014. година (2014) стр. 18

⁷ Ибид.

⁸ Бакшић-Муфтић, Јасна и Бабић-Авдиспахић, Јасминка. Родно одговорно буџетирање на Универзитету у Сарајеву, ЦИПС, Сарајево, 2011

⁹ АРС. Извјештај о стању равноправности полова (2014.) стр. 27

гдје је родна анализа показала родне неједнакости.

- Унапријеђена је буџетска документација и формат буџета у складу са захтјевима родно одговорног буџетирања.
- У парламенту се води дискусија о родним питањима и представљање приједлога буџета садржи информације о утјецају буџета на родна питања.
- Унапријеђена је транспарентност буџетских процеса.
- Повећано је учешће грађана и грађанки и организација цивилног друштва у буџетским процесима.
- Видљиви су ефекти правичније расподјеле јавних средстава мјерљивим побољшањем и смањењем неједнакости на родној основи у циљаним областима.

1.1. Ко ме је овај приручник намијењен

Овај приручник је намијењен, првенствено, члановима законодавних органа којима ће омогућити разумијевање концепта и значаја родно одговорног буџетирања, те понудити методолошки оквир за оцјену буџета из родне перспективе. Остварењем своје улоге надзора и праћења израде и реализације буџета са становишта остварења утврђених стратешких приоритета који укључују и приоритете остваривања родне равноправности и оснаживање жена, законодавни органи ће дати свој допринос већој транспарентности, одговорности, ефикасности и ефективности у правичнијем управљању јавним средствима. Осим тога, чланови и чланице законодавних органа су изабрани представници и представнице грађана и грађанки који су с њима у сталном контакту и веома су добро упознати с њиховим потребама. То им омогућава да буду добри оцјењивачи ефективности владиних политика у рјешавању приоритетних питања становништва, која свакако укључују и уклањање родних неједнакости.

Овај приручник намијењен је и осталим актерима буџетског процеса који у њему могу наћи корисне информације о буџету и самом процесу, програмском буџетирању и родно одговорном буџетирању, као и практичне алате за анализу буџета из родне перспективе.

1.2. Структура Приручника

Осим уводних и општих информација о сврси и циљевима, Приручник садржи два кључна дијела у којима су садржане информације и упуте значајне за ефикасно родно одговорно буџетирање. У **првом дијелу** дат је кратак преглед кључних појмова и дефиниција везаних за равноправност полова, основне информације о правном и институционалном оквиру за равноправност полова и укратко о стању равноправности полова у Босни и Херцеговини. Овај дио садржи и основне информације о родно одговорном буџетирању: појам, циљеве, предности, научене лекције из праксе у свијету, као и преглед метода и инструмената родно одговорног буџетирања. У **другом дијелу** обрађена је тема родно одговорног буџетирања у Босни и Херцеговини, са освртом на буџетски процес и програмско буџетирање, кључне актере буџетског процеса, те је дат кратак приказ досадашњег напретка у иницијативи родно одговорног буџетирања у институцијама власти у Босни и Херцеговини. Посебно је издвојена улога парламента у родно одговорном буџетирању, те дате основне информације о значају родне статистике и родно одговорних показатеља. У наставку је дат опис консултација обављених у процесу израде Приручника, закључци, те списак коришћене литературе

и извора за даљи рад у овој области. Приручник у сваком дијелу садржи кратке основне информације, практичне примјере и визуелне приказе релевантне за тему коју обрађује. У **додацима** се налази шема институционалних механизма, резиме кључних информација о РОБ-у и сажетак активности у остваривању улоге парламента у родно одговорном буџетирању, као и примјери листе питања за родно одговорну анализу буџета.

У додатку Приручника налази се и рјечник употребљених појмова, а написан је родно сензитивним језиком који подразумева коришћење облика за оба граматичка рода.

2. О равноправности полова и родно одговорном буџетирању

2.1. Основни појмови

Родна равноправност или равноправност полова значи да су особе мушког и женског пола једнако присутне у свим областима јавног и приватног живота, да имају једнак статус, једнаке могућности за остваривање свих права, као и једнаку корист од остварених резултата. Равноправан третман свих особа мушког и женског пола подразумева осигурање одсуства дискриминације по основу пола. Једнаке могућности свих особа без обзира на пол подразумевају одсуство препрека за економско, политичко и друштвено учешће по основу пола.¹⁰ Успостављањем правног и институционалног оквира за уклањање свих облика дискриминације на основу пола/рода, оснаживање жена и унапређење родне равноправности у свим областима приватног и јавног живота, владе у Босни и Херцеговини су исказале политичку вољу да испуне низ захтјева потребних да се постигне стварна равноправност у читавом друштву. Политичка одређеност за равноправност полова је, међутим, потврђена тек када политике усмјерене ка остварењу тог принципа прате одговарајућа финансијска издвајања, односно када је овај принцип присутан у буџетском процесу од почетка до краја.

Међународни правни оквир у области родне равноправности укључује бројне уговоре и инструменте, од којих су најзначајнији уговори и инструменти Уједињених нација и, за подручје Европе, Савјет Европе и Европске уније. Босна и Херцеговина се обавезала на поштовање родне равноправности потписивањем Дејтонског споразума (Устав БиХ и Анекс VI Дејтонског споразума садрже утврђене обавезе поштовања људских права), те ратификацијом низа уговора и конвенција, као што су УН-ове: Универзална декларација о људским правима (1948), Конвенција о политичким правима жена (1952), Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966) и Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (1966), Пекиншка декларација и Платформа за акцију (1995), резолуције Савјета безбједности УН-а „Жена, мири безбједност“ 1325 (2000) и Миленијумска декларација Генералне скупштине УН-а (2000). Међу њима је Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена (1979) која представља „универзалну декларацију о људским правима допуњену женским правима“. Ту су, затим, директиве ЕУ које се односе на принцип једнаког третмана жена и мушкараца у одређеним областима и забрану дискриминације на основу пола, а с циљем побољшања доступности европског законодавства, у Директиви

¹⁰ Члан 9. Закона о равноправности полова у БиХ („Службени гласник БиХ“, пречишћени текст – бр. 32/10)

2006/54/ЕЗ обједињен је јединствен текст шест директива¹¹. Ту је и више препорука и резолуција које су усвојили Савјет, Комисија или Европски парламент из области родне равноправности. Најзначајнији документи Савјета Европе који се односе на равноправност жена и мушкараца су Европска конвенција за заштиту права и људских слобода, Европска социјална повеља и Измијењена европска социјална повеља, као и Декларација о равноправности између жена и мушкараца као основном критеријуму демократије, те бројне препоруке Савјета министара.¹² Конвенција о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици Савјета Европе (Истанбулска конвенција), коју је Парламентарна скупштина БиХ ратификовала 07. 11. 2013. године („Службени гласник БиХ“, бр. 15/13), представља „први и једини регионални, тј. европски правно обавезујући инструмент у области насиља над женама“¹³. Уз Комитет за праћење примјене Конвенције УН-а о елиминацији свих облика дискриминације жена (Комитет за CEDAW) којем БиХ периодично подноси извјештаје о примјени Конвенције и поступа по закључцима и препорукама које он донесе, овом конвенцијом је успостављен још један независни међународни механизам (Комитет ГРЕВИО)¹⁴ за надгледање и праћење преузетих обавеза Босне и Херцеговине у области остваривања родне равноправности и укидања свих облика дискриминације жена предузимања законодавних и других мјера, којем је БиХ обавезна достављати извјештаје.

Правни оквир у Босни и Херцеговини – Осим међународних уговора, конвенција, декларација и препорука чија је примјена уведена у правни систем БиХ, основни закон којим се обезбјеђује интегрисање равноправности полова у БиХ је Закон о равноправности полова у Босни и Херцеговини¹⁵. Овим законом се успостављају механизми стандарди за заштиту и осигурање равноправности полова у свим видовима јавног и друштвеног живота и уређује заштита од дискриминације по основу пола. С циљем остваривања стварне равноправности полова, чланом 8. став 1. предвиђене су и посебне привремене мјере које се не сматрају дискриминацијом. Чланом 24. Закона прописане су обавезе власти и других органа, институција и организација за примјену одредаба овог закона и у ту сврху донесеног Гендер акционог плана БиХ¹⁶. Поред Закона о равноправности полова, оквир за остваривање једнаких права и могућности свих особа у БиХ и систем њихове заштите пружа и Закон о забрани дискриминације у

¹¹ Директиве 75/117/ЕЕЗ, 76/207/ЕЕЗ, 2002/73/ЕЗ, 86/378/ЕЕЗ, 96/97/ЕЗ и 97/80/ЕЗ. Текстови директива ЕУ доступни на страници Европске уније: <http://eur-lex.europa.eu/>

¹² Текстови наведених докумената у оригиналу доступни на веб-страници Савјета Европе www.coe.int.

¹³ Бранковић, Биљана. Вести из будућности: Истанбулска конвенција и одговорност државе за борбу против насиља над женама. УНДП. Електронско издање доступно на <http://www.rs.undp.org> и www.sigurnakuca.net. Приступљено 15. 12. 2014.

¹⁴ Конвенција о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици Савјета Европе (Истанбулска конвенција). Текст Конвенције у незваничном преводу доступан на http://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/CANVIO_B.pdf. Приступљено 13. 12. 2014. Парламентарна скупштина БиХ је 2012. године издала Приручник за парламентарце о Истанбулској конвенцији под називом „Без страха. Без насиља“.

¹⁵ Закон о равноправности полова у Босни и Херцеговини („Службени гласник БиХ“, број: 16/03 и 102/09). Закон о равноправности полова у Босни и Херцеговини – пречишћени текст („Службени гласник БиХ“ бр. 32/10) доступан на <http://arsbih.gov.ba/?project=zakon-o-ravnopravnosti-spolova-u-bih>

¹⁶ Први петогодишњи стратешки програм чији је циљ дефинисање стратегија и реализација програмских циљева за остварење равноправности полова у БиХ, Гендер акциони план (2006-2011. год.) Савјет министара је усвојио 2006. године.

Други гендер акциони план који се односи се на период 2013-2017. године Савјет министара БиХ је донио 2013. године („Службени гласник БиХ“, бр. 98/13). Он се ослања на претходни гендер акциони план, али јасније дефинише обавезе институционалних механизма за равноправност полова и обавезе и одговорности ресорних министарстава у приоритетним областима. Гендер акциони планови су доступни на службеној страници Агенције за равноправност полова БиХ www.arsbih.gov.ba

БиХ („Службени гласник БиХ“, бр. 59/09). Поред Гендер акционог плана примјењују се и други стратешки или акциони планови усмјерени на унапређење родне равноправности у одређеним областима, као што су Други акциони план за примјену Резолуције 1325 Савјета безбједности УН-а „Жене, мир и безбједност“ (за период 2014-2017. године)¹⁷, затим Стратегије за борбу против трговине људима у БиХ и акциони план (2013-2015)¹⁸, ентитетске стратегије за борбу и спречавање насиља у породици и друге.

Институционални механизми за равноправност полова у Босни и Херцеговини – успостављени су на свим нивоима извршне и законодавне власти, а чине их: Агенција за равноправност полова БиХ, Гендер центар Федерације БиХ и Центар за једнакост и равноправност полова – Гендер центар Владе Републике Српске, затим Комисија за остваривање равноправности полова у Представничком дому Парламентарне скупштине БиХ, комисије за равноправност полова у оба дома Федералног парламента и Одбор за једнаке могућности Народне скупштине РС, као и Комисија за равноправност полова Скупштине Брчко Дистрикта БиХ. У извршним органима власти (министарствима) такође дјелују особе задужене за равноправност полова. На нивоу кантона у Федерацији БиХ дјелују комисије за равноправност полова у скупштинама кантона, као и координациона тијела у владама кантона, док су у општинама основане комисије/одбори у општинским вијећима, односно комисије за равноправност полова у кабинетима начелника и начелница, па чак и у мјесним заједницама. Институционални механизми за равноправност полова имају кључну улогу у процесу увођења родно одговорног буџетирања пружањем експертне подршке.

Интегрисање родне перспективе у све политике у најширем значењу те ријечи (gender mainstreaming) – представља стратегију за постизање равноправности жена и мушкараца, што је потврђено и на Четвртој свјетској конференцији УН-а о женама у Пекингу 1995¹⁹, те дефинисано у Пекиншкој декларацији и Платформи за акцију произашлих с те конференције. Овим документима, који се сматрају основним међународним документима за остваривање родне равноправности у свим областима живота, истакнута је неопходност да се родна равноправност дефинише као један од примарних циљева у свим областима друштвеног и економског развоја. Ова стратегија се дефинише и као „процес процјене утицаја на жене и мушкарце свих планираних активности, укључујући и законодавство, политике и програме, у свим подручјима и на свим нивоима, с крајњим циљем постизања равноправности полова.“²⁰ У БиХ је интегрисање родне перспективе у све политике дефинисано као основна стратегија за остваривање родне равноправности Законом о равноправности полова у БиХ и важећим Гендер акционим планом, а подразумева и интегрисање родне перспективе у буџет и буџетски процес. Стратегија родног mainstreaminga реализује се заједно са примјеном „посебних привремених мјера“ које се доносе с циљем остваривања равноправне заступљености полова и отклањања дискриминације на основу члана 8. Закона о равноправности полова БиХ. Ово је важно имати на уму, јер се родна равноправност мора посматрати као циљ сама по себи, а затим и као предуслов за општи економски, политички и социјални развој једног друштва.

¹⁷ Агенција за равноправност полова БиХ, доступно на www.1325.arsbih.gov.ba

¹⁸ Министарство безбједности БиХ. <http://www.msb.gov.ba/PDF/brosura%20bos%20final%20mail.pdf>

¹⁹ Beijing Declaration and Platform for Action (15 September 1995) 4th World Conference on Women, A/CONF.177/20 (1995) AND A/CONF.177/20Add.1.

²⁰ UN Economic and Social Council (ECOSOC), juli 1997: Preuzeto sa: <http://www.ilo.org/public/english/bureau/gender/newsite2002/about/defin.htm>

Родно осјетљив језик - у настојањима остваривања циљева родне равноправности неопходно је водити рачуна о веома важној улози језика, односно његове употребе, која се често довољно не разумије. Увођењем одређених појмова у језик вјерујемо да ће они бити такође прихваћени и у свијести, и обрнуто, оно што језик не препознаје, „заправо и не постоји“, јер се језиком именују ствари и појаве. На иницијативу институционалних механизма за родну равноправност у Босни и Херцеговини, усвојене су измјене и допуне Јединствених правила за израду правних прописа у институцијама Босне и Херцеговине према којима ће сви будући закони и документи објављивати уз поштовање родне равноправности: коришћењем родно неутралних облика (особа или лице), те навођењем упоредо облика у мушком и женском роду када се изрази односе и на мушкарце и на жене.²¹

2.2. Кратак општи приказ стања родне равноправности у БиХ

Опште оцјене стања равноправности полова у Босни и Херцеговини у данашњем тренутку могле би се сумирати поједностављеном констатацијом да је сада потребно направити искорак од „једнакости у правима ка једнакости у резултатима“²². Да би се то остварило, потребни су даљи координирани напори свих у инсистирању на резултатима. Повољне околности за унапређење положаја жена и родне равноправности у Босни и Херцеговини могу се исказати на следећи начин:

- *de iure* прихваћени међународни стандарди у области људских права, као и стандарди родне равноправности;
- редовно извјештавање према међународним механизмима за праћење остваривања циљева родне равноправности;
- успостављен домаћи законодавни и стратешко-плански оквир за спречавање и уклањање дискриминације и остваривање родне равноправности у свим областима друштвеног живота и рада, у јавној и приватној сфери. Стратегија остварења ових циљева реализује се интегрисањем родне перспективе у све политике, програме, процедуре, мјере, активности и резултате на свим нивоима власти, те у јавном и приватном сектору (gender mainstreaming), као и доношењем привремених посебних мјера с циљем уклањања уочених родних неједнакости;
- институционални механизми за родну равноправност у оквиру извршне власти на нивоу државе и ентитета координирају и предводе те системски остварују циљеве родне равноправности утврђене у кључном стратешком документу;
- успостављени институционални механизми за родну равноправност на осталим нивоима извршне и законодавне власти (изузетак чине општине и кантони у Федерацији БиХ) са јасним мандатом и активном улогом у остварењу родне равноправности;
- постојање посебног финансијског механизма за остваривање стратешких циљева родне равноправности;

²¹ За детаљније информације и упутства о коришћењу родно осјетљивог језика и избјегавању родних стереотипа погледати, између осталог, следеће приручнике: Парламентарна скупштина Босне и Херцеговине: Употреба родно осјетљивог језика у Парламентарној скупштини Босне и Херцеговине (2014) и Начини за превладавање дискриминације у језику у образовању, медијима и правним документима ауторика Јасмине Чаушевић и Сандре Злотрг, Сарајево (2011).

²² Blagojević Hughson, Marina. Gender Country Profile for Bosnia and Herzegovina – Final Report, June 2014.

- постојање структуре власти на државном, ентитетском, кантоналном, регионалном, локалном и нивоу мјесне заједнице која може допријети до свих грађана и грађанки и подићи свијест становништва о родним питањима и важности њиховог рјешавања;
- реформска оријентација влада у Босни и Херцеговини која, између осталог, подразумијева реформу јавне управе и управљања јавним финансијама;
- постојање широке палете организација цивилног друштва и женских организација које активно раде на унапређењу родне равноправности и оснаживању жена извођењем едукација и реализацијом различитих програма;
- присуство међународних организација и представника међународних влада које донаторским или кредитним средствима подржавају унапређење родне равноправности кроз своју главну активност или кроз стратегију интегрисања родне перспективе у све политике и процесе, на свим нивоима и у свим фазама.

2.3. Родно одговорно буџетирање

2.3.1. Основне информације

Родно одговорно буџетирање (скраћено РОБ) представља метод за увођење родне перспективе у неутралне буџете, чиме се остварује правичнији приступ избору и реализацији јавних политика, као и правичнија расподјела јавних средстава, на основу потреба и приоритета у рјешавању проблема који представљају кочницу или препреку за потпуно осигурање равноправности полова у свим друштвеним аспектима. Родно одговорно буџетирање је стратегија којом се уводи принцип посматрања политика, мјера и активности јавних органа из родне перспективе помоћу анализе буџета. На тај начин се повећава економичност, ефикасност, ефективност и правичност потрошње јавних средстава, за добробит цијелог друштва.

Према дефиницији Савјета Европе, „родно одговорно буџетирање представља укључивање принципа родне равноправности у буџетске процесе. Подразумијева родно засновану процјену буџета, укључивање родне перспективе на свим нивоима буџетског процеса и реструктурирање прихода и расхода с циљем унапређења родне равноправности“²³. **Родно одговорно буџетирање је истовремено приступ, процес, метод, алат и резултат.**

Иако је родно одговорно буџетирање много више од пребројавања да ли више жена или мушкараца има корист од одређене јавне потрошње, такав приступ је често, као почетна иницијатива, полуга ка пуном интегрисању родно одговорног приступа у процес буџетирања. Предуслови за такву анализу су подаци разврстани по полу, а њени резултати се користе за заговарање и доношење корективне мјере којом ће се исправити установљене неједнакости по полу. Међутим, без сагледавања значаја питања везаних за родну равноправност за укупан раст, развој и бољитак, не може се остварити унапређење буџетског процеса и његових резултата. Данас се родно одговорно буџетирање у многим земљама сматра стандардом демократије, а у више од 90 земаља широм свијета буџетирање је родно одговорно у мањој или већој мјери. Сматра се да је уобичајена мањкавост буџета његов родно неутрални економски оквир, недостатак друштвено-економске и родно осјетљиве статистике, нетранспарентност

²³ Стручна група за родно буџетирање, Савјет Европе (2005)

и непартиципација јавности.²⁴ У основи оваквог буџета је владајуће економско мишљење које претпоставља рационално понашање појединаца вођених сопственим интересом, без пола, класе, старосне доби и ентитичке припадности и који су окренути искључиво тржишту. Такви појединци живе изван специфичног историјског, географског и друштвеног контекста и њихове одлуке нису подложне утицајима моћи²⁵. Разлике између мушкараца и жена су непрепознатљиве због претпоставке да су циљеви и инструменти економске политике широко примјенљиви и отуда ‘родно неутрални’. Међутим, ако у анализу буџета укључимо родну перспективу, нарочито за његову расходовну страну, врло често ћемо утврдити да управо постоји веома јака финансијска веза између економског развоја (економског раста, смањивања сиромаштва, инвестирања и штедње) и родне (не)једнакости (‘женског’ сиромаштва и једнаког приступа ресурсима).

Кључна питања која се постављају у родно одговорној анализи буџета гласе:

- Да ли средства долазе до оних којима су намијењена?
- Да ли владина економска политика и њени инструменти смањују или повећавају родну неједнакост?

Услед биолошких разлика, неједнакости друштвеног положаја и стереотипних друштвених улога, потребе појединаца унутар друштвене заједнице су различите, те они имају и различиту корист од расподјеле јавних ресурса, буџета. Управо из тог разлога заговорници родно одговорног буџетирања указују на различит утицај буџета на жене и мушкарце и налажу укључивање родне перспективе на свим нивоима процеса буџетирања и реструктурирање прихода и расхода на начин који доприноси родној равноправности у друштву²⁶

²⁴ Transparency and Participation in the Budget Process, 2002.

²⁵ Ђурић-Кузмановић, Т. (ур.) Ка родном буџетирању: Водич. Женске студије и истраживања и Футура публикације, Нови Сад, 2007

²⁶ Lahey, Kathleen A. “Women, Substantive Equality, and Fiscal Policy: Gender-Based Analysis of Taxes, Benefits, and Budgets” Canadian Journal of Women and the Law 22.1 (2010): 27-106. Project MUSE. Web. 30 Sep. 2013. <<http://muse.jhu.edu/>>. стр. 43

Примјер анализе буџетске потрошње из родне перспективе: Израе

Женски буџетски форум Израела, у који је укључено више од 30 организација, објавио је 2009. године документ „Кроз родну призму 09/10: анализа приједлога државног буџета и Закона о буџету за фискалне године 2009/2010“, ауторке Барбаре Свирски, из којег преносимо резултате једне кратке родне анализе буџета Одјељења за стручно оспособљавање Министарства индустрије, трговине и запошљавања Израела:

„Одјељење за стручно оспособљавање је надлежно за програме стручног оспособљавања младих и одраслих. Субвенционисани курсеви стручног оспособљавања су један од инструмената за рјешавање проблема незапослености. Упркос чињеници да свака влада у свом обраћању на тему незапослености истиче предности стручног оспособљавања, буџет за стручно оспособљавање се константно смањује. Ако анализирамо број особа које су имале користи од стручног оспособљавања које је влада субвенционисала, утврдићемо да се тај број значајно смањио – од 38.000 корисника 2000. године до само 6.755 корисника 2008. године, од којих је 3.104 (46%) жена.

Слика 3. Преглед буџета програма стручног оспособљавања одраслих - Израел

Извор: Анализа Адва центра из Израела годишњих ревизорских извјештаја Канцеларије генералног ревизора Министарства финансија Израела из Ссирски, Барбара. „Кроз родну призму 09/10: анализа приједлога државног буџета и Закона о буџету за фискалне године 2009/2010“

*нови израелски шекел

Као што је видљиво из горњег графикана, износ буџетских средстава намијењених за стручно оспособљавање младих и одраслих 2000. године био је три и по пута већи него 2008. године. Приједлог буџета за 2009. и 2010. годину показује повећање у односу на 2008. годину, али треба имати на уму да је за ову буџетску линију стварна потрошња често нижа од предложене висине средстава. То ће се сигурно десити и 2010. године, будући да буџет није усвојен све до половине јула.

У будућности ће број жена које ће моћи повећати своју доходовну моћ путем програма стручног оспособљавања које влада субвенцише бити прилично мален.²⁷

За успјех иницијативе родно одговорног буџетирања важна је добра сарадња експерата и експерткиња економско-финансијске струке и експерата и експерткиња за родна питања која се остварује већим ангажовањем организација цивилног друштва (укључујући и чланове и чланице академске заједнице), посебно оних које се баве људским правима/женским правима и стручних комисија за питања родне равноправности, буџет и финансије, економску политику и развој и људска права, као и других комисија по потреби.

27 SSwirski, Barbara: „Through a Gender Lens: Looking at the National Budget Proposal and the Budget Arrangements Law for Fiscal Years 2009/2010“. July 2009.

Добра пракса у парламентима²⁸ у свијету представља јачање капацитета за самосталну анализу буџета. Осим информација које добијају од владе, чланови и чланице парламента имају независан приступ информацијама, често путем своје службе за истраживање или посебне буџетске јединице. То може бити допуњено анализом независних „think tank“ организација, економских експерата и експерткиња из приватног сектора и чланова и чланица академске заједнице. Кључно за анализу информација је прикупљање података разврстаних по полу. Без тих података парламент не може квалитетно обавити анализу буџета.

Такође, неки парламенти запошљавају особе које имају знање и искуство у родно одговорном буџетирању. За то је предуслов постојање адекватне парламентарне инфраструктуре, што је видљиво у успјеху иницијативе за РОБ у шведском Риксдагу, у којем се Одбор за финансије додатно оспособио за анализу и дискусију о свакој ставки расхода буџета са заинтересованим странкама. За то су потребни и одговарајући алати за анализу буџета из родне перспективе. Израдом практичног приручника који се објављује и широко дистрибуира, као и израдом и објављивањем смјерница (инструкција) министарства финансија, посао родне анализе буџета увелико се олакшава.

2. 3. 2. Циљеви, предности и предуслови за родно одговорно буџетирање, те научене лекције из досадашњих иницијатива

Посматрано из угла стратешких одређивања влада на свим нивоима, родно одговорни буџет уводи расподјелу средстава према стварно утврђеним потребама жена и мушкараца, младића и дјевојака и дјечака и дјевојчица, и међу њима различитих категорија (рањивих и маргинализованих група жена и мушкараца, жена и мушкараца с инвалидитетом, старијих жена и мушкараца итд.). Надаље, будући да у припреми и доношењу буџета учествују сва министарства/одјели, као и законодавни органи, родно одговорно буџетирање подразумијева да сви они уведу родну перспективу у свој рад.

Основни циљеви родно одговорног буџетирања, односно резултати, доприносе повећању:

- *равноправности полова*, укључивањем промовисања равноправности полова као једног од основних људских права у процес израде буџета и релевантних политика, чиме се утврђују импликације које јавне финансије имају на питање равноправности полова – као неутралне, негативне или позитивне, а врло често се представљају као родно неутралне, као и импликације у самој економској политици;
- *одговорности*, јер показује да ли су обавезе које је влада преузела у односу на равноправност полова преведене у приоритете које ће влада финансирати у наведеном периоду – буџет показује који су то приоритети;
- *транспарентности и партиципативности*, већим учешћем у процесу израде буџета и рада (транспарентност) и партиципативним приступом, тј. већим учешћем становништва у буџетском процесу. Циљ му је демократизација процеса, као и буџетске политике у цјелини;

28 Palmieri, Sonia. Gender-Sensitive Parliaments. A Global Review of Good Practice, str. 36

- ефикасности и ефективности - РОБ доприноси бољем остварењу циљева политичких стратегија, па самим тим и остварењу ефективности и ефикасности, јер жене и мушкарци, услед биолошких разлика и неједнаких друштвених позиција и стереотипно дефинисаних друштвених улога, могу имати различите жеље и потребе и могу различито реагирати на мјере које су наводно родно неутралне;

- доброг управљања - неравноправност полова доводи до великих губитака у смислу друштвене кохезије, економске ефикасности и развоја човјечанства, РОБ се може сматрати важном стратегијом у стремљењу ка равноправном грађанству и правичној расподјели ресурса, што помаже да се коригује неравноправност и смањи сиромаштво. Значи, РОБ представља средство за јачање не само доброг економског и финансијског управљања него и доброг управљања уопште.

Директни резултати родно одговорног буџетирања, којим се постижу основни циљеви, могу се дефинисати као:

- Принцип родне равноправности је уврштен у буџетску политику.
- Образложен је утицај јавних расхода и прихода на родну равноправност.
- Узете су у обзир потребе жена и мушкараца.
- Прерасподијељена су средства како би се остварили циљеви родне равноправности.
- Буџетска издвајања су усмјерена ка економском оснаживању жена.
- Буџетским издвајањима остварене су једнаке могућности за жене и мушкарце да учествују у свим областима друштвеног и економског живота и одлучивања.
- Унапријеђена је статистика по полу и примјена родне анализе у управљању буџетом.

Међу најосновније и најзначајније **предуслове** потребне за систематско укључивање принципа РОБ-а у политичку и економску сферу спадају²⁹:

- јачање политичке воље на свим нивоима за постизање равноправности жена и мушкараца тако што ће се, између осталог, у свим кључним документима институције и организације истицати одређеност за циљеве родне равноправности и давати информације о активностима ка остварењу тих циљева. Посебно је значајно постојање политичке воље највиших руководилаца и руководитељки;
- повећање учешћа жена на мјестима одлучивања на свим нивоима у јавном и приватном животу уклањањем структуралних препрека за утицај жена у одлучивању;
- увођење родне перспективе приликом осмишљавања политика, програма и јавних мјера на централном и локалном нивоу власти у фази планирања, развоја, примјене, надзора и оцјене на основу родних ситуационих анализа, а у оквиру континуиране сарадње са експертима и експерткињама за родну равноправност из институционалних механизма за родну равноправност, организација цивилног друштва и академских институција;
- увођење родно диференциране статистике и вођење евиденција разврстаних по полу, како би се могли формулисати родно специфични оперативни индикатори, на основу којих се могу мјерити учинак и ефикасност буџетских политика у остваривању родне равноправности и/или оснаживању жена.³⁰

²⁹ Ђурић-Кузмановић, Т. (ур.) Ка родном буџетирању: водич, Нови Сад: 2007.

³⁰ ILO. International Labour Organisation. Evaluation Guidance „Considering Gender in Monitoring and Evaluation of Projects“ Geneva (2007)

Родно одговоран буџет омогућава грађанима и грађанкама да утичу на буџетске одлуке, политике и процесе, као и да повећају контролу над утврђивањем стратешких приоритета и њиховог остваривања у складу са својим потребама, али и за добробит шире заједнице.

Организације цивилног друштва, па и академска заједница у Босни и Херцеговини већ се дуже вријеме занимају за расподјелу јавног новца и врше анализе из родне перспективе које указују на „родно сљепо“ буџета којима се повећавају родне неједнакости у одређеним областима (накнаде породиљама, финансирање сигурних кућа, финансирање високог образовања и научно-истраживачког рада, издвајања за рурални развој - само су неке од анализираних тема). Неке од ових анализа су довеле до реструктурирања буџета (финансирање сигурних кућа), па и промјене политике (издвајања за рурални развој) како би се извршиле корекције уочених неједнакости. Ипак, може се рећи да су направљени тек први кораци у смислу досљедног спровођења или измјене јавних политика. Родно одговорни буџет се, дакле, може успјешно користити и као алат за праћење и евалуацију политика и стратегија, те њихову корекцију, укључујући и буџетску политику и приоритете који се њиме финансирају.

Прва иницијатива за РОБ сеже чак у седамдесете године прошлог вијека у Аустралији, када је успостављен гендер национални механизам који је започео анализу утицаја политике владиних институција на жене, а затим су настајале иницијативе у Јужној Африци, Танзанији, Кенији, Филипинима, Великој Британији, Белгији, Шпанији, Аустрији и бројним другим земљама, укључујући и земље нашег региона, Србију, Македонију, Албанију. Иницијативе за РОБ су настајале на различите начине. Поред влада, као иницијатори израде родно одговорног буџета појављивали су се и сви други субјекти који учествују у планирању и изради буџета, те је сам процес био више или мање сложен, свеобухватан, детаљан и успјешан.

Примјер РОБ-а као иницијативе парламента: Француска

- Од 2000. године, на захтјев посланика и посланица у Парламенту Француске, савезна влада подноси додатак буџету, тзв. жути прилог (Jaune Budgetaire) који садржи информацију о буџетским средствима додијељеним појединачним министарствима за програме намијењене женама и унапређењу равноправности полова.
- Из њега Парламент добија информације које му омогућавају праћење стања равноправности полова, оцјену резултата политике кроз буџетска давања и утврђивање постојећих проблема и застоја у напретку.
- Свако министарство је у оквиру ове иницијативе дужно да развија сопствене смјернице за остваривање родне равноправности и родне индикаторе.
- Повеља о родној равноправности, усвојена 2004. године, имала је за циљ да, уз поменути обавезујући жути прилог буџету, унаприједи интегрисање родног аспекта у буџетску и укупну јавну политику.
- Повељом се министарства, локалне и регионалне власти обавезују на увођење циљно оријентисаног буџетирања у изради државног буџета и на предузимање активности како би се постигао видан напредак током наредне три године и учинио јаснијим начин на који се међусобно уклапају програми различитих министарстава намијењени унапређењу родне политике.

Родно одговорно буџетирање се на веома различите начине спроводи или је спроведено у многим земљама у свијету³¹. На те разлике утицало је следеће:

- друштвени и политички контекст;
- да ли су иницијатор и носилац активности били влада, законодавство или организације цивилног друштва;
- капацитет институције која је реализовала иницијативу и
- да ли је иницијатива била на државном (централном) или nižем (локалном) нивоу.³²

Примјер РОБ-а као дио реформе управљања јавним финансијама: Аустрија

- Чланом 13. Устава Аустрије захтијева се од власти на нивоу „савеза, покрајина и заједница у управљању буџетом да настоје остварити ефективну равноправност жена и мушкараца“.
 - Аустријска савезна влада је по Уставу обавезна да врши родно буџетирање као саставни дио буџетирања усмјереног ка резултатима (програмског буџетирања).
 - Свако министарство је дужно да дефинише максимално пет крајњих циљева по буџетском одјељку који су саставни дио одлуке о годишњем буџету коју доноси Парламент, а најмање један од њих мора бити допринос родној равноправности. За сваки исход министарство дефинише директне резултате, као и одговарајуће индикаторе за крајњи циљ и директни резултат. Директни резултати обавезно садрже и резултате у погледу родне равноправности, односно циљеве и активности из надлежности министарства који доприносе равноправности полова.³³
 - Суд за ревизију оцјењује да ли су остварени планирани исходи и директни резултати.
 - Иницијативу за РОБ-а покренуле су организације цивилног друштва (публикације, експертиза, заговарање).
 - Реализовани пилот-пројекти на савезном (обавезни пилот-пројекти у свим министарствима) и локалном нивоу (у покрајинама и општинама).
- РОБ уведен као дио реформе у управљању јавним финансијама – једнакост мушкараца и жена као циљ и један од основних принципа буџетирања.

Многи аутори и ауторке слажу се са следећим наученим лекцијама из до сада реализованих иницијатива родно одговорног буџета:

- Иницијативе за РОБ често се покрећу спорадично и до трајнијих резултата се долази веома споро и мукотрпно, те је потребна дугорочна стратегија промјене.
- Неопходно је обезбиједити континуитет и институционализацију иницијативе.
- Пресудна је подршка донатора, цивилног друштва, академске заједнице и политичких фактора. Треба омогућити период експериментисања и стицања знања.
- Неопходна је свијест о трансформативној функцији овог приступа чији је циљ

31 За детаљнији преглед иницијатива за РОБ у различитим земљама Европе и изван ње користан извор на босанском/српском/хрватском језику: Ђурић-Кузмановић, Татјана и Големац Пауел, Анамарија. Родно буџетирање у Републици Српској, Бања Лука: Гендер центар – Центар за једнакост и равноправност полова (2013)

32 Buddlender, Debbi. Buddlender, Debbi and Rhonda Sharp. „How to do a gender-sensitive budget analysis: Contemporary research and practice“ Canberra - London: AUSAID and Commonwealth Secretariat (1998)

33 Schwarzenborfer, Friederike: Gender Budgeting in the Context of the Austrian Budget Reform, презентација на Gender Equality Review Conference, Vienna, July 2014

друштвена промјена.

- Остварење социјалних циљева у буџетском процесу претпоставља структурирану сарадњу учесника на различитим позицијама, различитих знања и интереса: од невладиних организација, истраживача, парламентарца и парламентарки, до чланова политичких партија и других.
- Постојањем друштвеног консензуса о пројекту значајном за цијелу државу, кључним друштвеним вриједностима, развојним идеалима и циљевима обезбјеђују се подршка и простор за успјешну реализацију РОБ-а.
- Најуспјешније су оне иницијативе које се покрећу у срединама у којима постоји транспарентан систем одлучивања о буџетском процесу, ангажовано цивилно друштво и информисани грађани и грађанке који захтијевају од владе одговорност за своје одлуке и поступке.

Међународне иницијативе за увођење родно одговорног буџетирања у својим анализама показале су да се расподјелом средстава обично не прате декларисани циљеви родне једнакости.

Анализа буџета из перспективе младих, на примјер, може показати не само неједнакости међу половима него и изостанак младих жена и мушкараца из неких домена у односу на старију популацију. Прерасподјелом буџетских средстава на правичнији начин омогућава се искоришћавање огромног потенцијала младића и дјевојака који често не могу дати свој допринос развоју земље због немогућности да се школују за одговарајуће занимање, немогућности да се запосле након завршеног школовања, искључености из доношења одлука и учествовања у јавном животу, као ни могућности да допринесу резултатима на пољу културе, спорта или науке.³⁴

Потребно је имати на уму да иницијативе за РОБ реализоване у свијету показују да стварна промјена буџета мора бити резултат више интервенција, а не само једне иницијативе. Чак и у случајевима када су предузети прелиминарни кораци ка увођењу родно одговорних компоненти у буџет (као што су смјернице које даје министарство финансија), могућност праћења и утицаја на то да ли ће усвојени буџет на крају имати родну перспективу остаје ограничена. Стога је неопходно родно одговорно учешће свих актера у буџетском процесу које се може остварити различитим методама:

- подизањем свијести код свих учесника и учесница о утицају буџета на животе жена и мушкараца;
- јачањем везе између анализе и заговарања (цивилно друштво);
- повећаним ангажманом жена које ће унијети родну перспективу (цивилно друштво, институције извршне власти, парламенти/скупштине);
- примјеном инструмената партиципативног истраживања (цивилно друштво, институције извршне власти);
- јасно формулисано и исказано стратешком визијом (институције извршне власти, са министарствима финансија на челу);
- евалуацијом заснованом на резултатима (институције извршне власти, цивилно друштво, парламенти/скупштине);
- систематичним документовањем примијењених метода и научених лекција (институције извршне власти, цивилно друштво).

34 Хреља Хасечић, Џенита и Сушић, Аида. Приручник за мониторинг и евалуацију политика и стратегија према младима примјеном принципа и метода родно одговорног буџетирања, Сарајево. Институт за развој младих Култ (2013).

2.4. Реализација иницијативе родно одговорног буџетирања: приступи, методе, инструменти и алати

2.4.1. Анализа буџета из родне перспективе у иницијалној фази увођења програмског буџетирања

Уколико се буџет не припрема у програмском формату, тешко је оцјењивати колико се у одабиру приоритета за финансирање буџетским средствима водило рачуна о потребама и проблемима жена и мушкараца и у којој мјери ће они имати користи од планиране потрошње. Па ипак, анализу са становишта корисника буџетских средстава могуће је извршити служећи се класификацијом буџетских расхода у три категорије према Ронди Шарп:³⁵

➤ Родно усмјерен расход односи се на посебне конкретне потребе жена и мушкараца, као што су здравствени програми за жене, програм за мушкарце починиоце насиља у породици, посебни образовни програми за дјевојке и слично. Овај расход је обично веома мален и није нужно родно сензитиван.
➤ Расход усмјерен на остваривање једнаких могућности обухвата потрошњу чији је изричити циљ остварење равноправности полова, као што је подстицај предузетништву жена. Овај расход у различитој мјери доприноси родној.
➤ Општи расход чини углавном 99% укупног државног расхода. Циљ овог расхода је да сва расположива добра и услуге буду доступни цијелој заједници. То је, у ствари, онај расход који се сматра родно неутралним и управо је њега важно анализирати како би се установило на који начин утиче на жене и мушкарце. (Ко су корисници примарне здравствене заштите? Ко су примаоци подстицаја за пољопривредну производњу?) Тек анализом овог дијела расхода можемо рећи да је уведена родна перспектива у буџетски процес. За ову анализу користе се аналитички инструменти („седам инструмената РОБ-а“) дати у овом дијелу Приручника.

Анализа **економске класификације** буџетских расхода из родне перспективе може показати равнотежу у заступљености полова у раду институција које се финансирају из буџета. Буџетски корисници имају податке о броју запослених разврстане по полу и по функцијама унутар институције, те је такве податке потребно тражити и анализирати. Будући да су мушкарци и жене запослени у институцијама такође на тај начин корисници буџетских средстава, може се добити слика о издвајањима за жене и мушкарце и на тај начин утврдити да ли једна група има више користи од тих буџетских издатака од друге. Надаље, из овакве анализе видљиво је да ли се води политика једнаких могућности у запошљавању а и добија се слика о учешћу жена и мушкараца у процесу одлучивања о буџету. Међутим, имајући на уму да се већ неколико година у БиХ спроводи рестрикција запошљавања у државној служби, анализа запослених из родне перспективе у овом тренутку не може резултирати брзом корекцијом евентуално утврђене неравнотеже у полној структури.

Анализа **функционалне класификације** буџетске потрошње из родне перспективе показаће за које услуге влада додјељује највише средстава. Услуге/секторе за које

³⁵ Budlender, Debbie and Hewitt Guy. „Engendering Budgets. A Practitioner’s Guide to Understanding and Implementing Gender-Responsive Budgets“, London: Commonwealth Secretariat (2003) стр. 87

се издваја највише средстава треба упоредити са информацијама о стању родне равноправности у приоритетним областима или са релевантном родном статистиком (доступној у специјалним билтенима статистичких завода). Оваква анализа може дати оквирну оцјену о томе да ли су и у којој мјери буџетска издвајања усмјерена ка рјешавању приоритетних проблема родне неједнакости. Сама функционална класификација буџетске потрошње, свакако, није довољна, и у том случају је потребно тражити детаљније информације (о пројектима, програмима, корисницима, итд.).

Поред тога, анализа буџетске потрошње из родне перспективе може се добити и на основу **извјештаја о извршењу буџета**, који обично садржи детаљније називе пројеката, програма или трансфера, који се, поново, могу упоређивати са секторским стањем равноправности полова или родно специфичном статистиком, за оквирну оцјену о повезаности потрошње и приоритетних проблема родне неједнакости. У том случају потребно је тражити податке о крајњим корисницима наведене потрошње који морају бити разврстани по полу.

Документ оквирног буџета садржи информације о родно одговорном буџетирању. Из ових информација могуће је видјети основни приступ, метод и обим иницијативе родно одговорног буџетирања, на основу чега је могуће донијети оцјену у којој мјери је процес задовољавајући, да ли већ остварује резултате, односно да ли су видљиви учинци на побољшање родне равноправности у области у којој се примјењује и евентуално дати сугестије за његово унапређење.

2.4.2. Како до родно одговорне политике, стратегије и буџета: РОБ у свим фазама буџетског процеса

Родно одговорна буџетска иницијатива, у правилу, обухвата све фазе буџетског процеса који тече циклично и састоји се од планирања и припреме буџета, достављања и усвајања буџетског документа, извршења буџета и ревизије извршења. Иако нема једног модела који се једноставно може успјешно преузети, родно одговорна буџетска иницијатива има заједничке принципе са програмским реформским процесима јавног управљања усмјереног на резултате, као што су програмско буџетирање, доношење политика заснованих на доказима, средњорочни оквир расхода, затим одговорност и транспарентност у управљању, као и инклузивност буџетског процеса³⁶.

У том контексту, а имајући на уму крајњи циљ буџета као инструмента политике владе, буџетске финансијске информације „претварају се“ у нефинансијске³⁷ како би се добили сљедећи одговори:

³⁶ Holvoet, Nathalie. Gender Budgeting: Why and How? Usefulness in the context of programme-based aid, University of Antwerpen

³⁷ Sharp, Rhonda. Budgeting for equity: Gender budget initiatives within a framework of performance oriented budgeting

1. *Шта влада жели остварити? То су КРАЈЊИ РЕЗУЛТАТИ*
Ово одговара стратешким циљевима на нивоу државе/ентитета/кантона/општина или сектора (нпр. повећати запошљавање на селу, са нагласком на жене и младе)
2. *Како ће то влада остварити? То су ИЗЛАЗНИ РЕЗУЛТАТИ*
Ово су резултати активности које ће бити спроведене, као што су пружене услуге или настали производи (нпр. повећан број пољопривредника корисника подстицаја).
3. *Како ће влада знати да ли је успјела то остварити? То је ИЗВЈЕШТАВАЊЕ О РЕЗУЛТАТИМА*
Остварење резултата се мјери помоћу мјера учинка које садрже и родне индикаторе (нпр. повећање регистрованих жена пољопривредница износи 5% у 2014. години, како је и планирано).

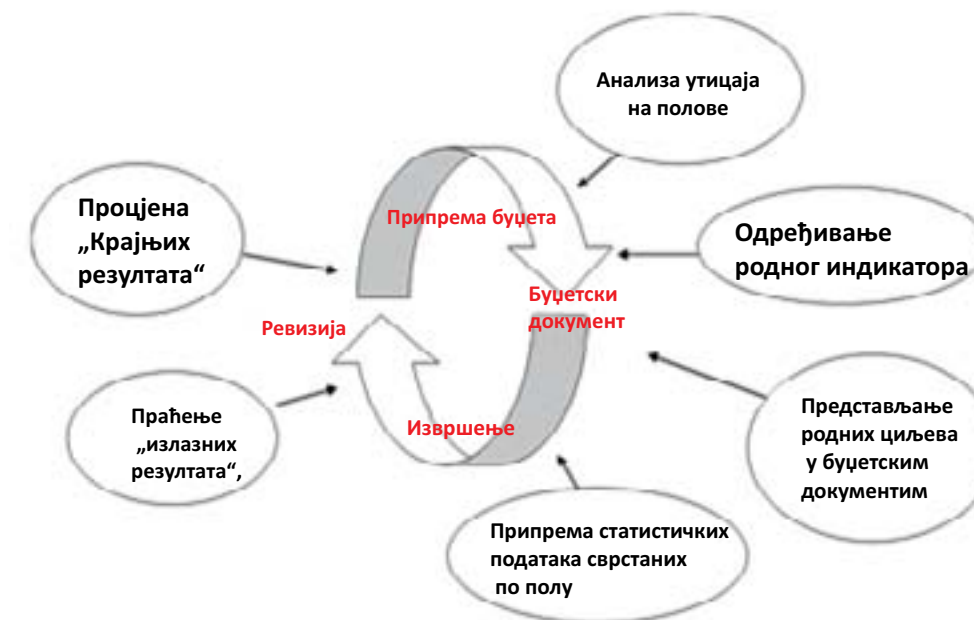
Фаза припреме буџета: Врши се анализа утицаја који ће планиране програмске активности и за њих издвојена буџетска средства имати на мушкарце и жене. За ту анализу полазни елементи могу бити родно заснована анализа потрошње у претходне три године и постојеће анализе стања родне равноправности у посматраном сектору, из чега се утврђује утицај потрошње на стање равноправности полова. На основу те анализе одређују се родно осјетљиви индикатори како би се могло пратити да ли се планираном потрошњом остварују исказани циљеви родне равноправности.

Фаза представљања нацрта буџета и пратеће буџетске информације: Један од докумената садржи и исказ/образложење са циљевима родне равноправности који се желе остварити планираним средствима. На тај начин законодавац може оцијенити да ли се планираном потрошњом могу остварити наведени циљеви и тражити евентуалну допуну или корекцију датих информација.

Фаза извршења буџета: У току извршења буџета врши се припрема статистичких података разврстаних по полу како би се могло пратити да ли се средства троше како је планирано. У овој фази се прате излазни резултати, односно резултати активности које су финансиране према датим мјерама учинка.

Фаза ревизије буџета: Врши се процјена крајњих резултата, односно оцјена да ли су потрошњом остварени циљеви родне равноправности како су формулисани у буџетској документацији. Сљедећа шема представља описане кораке:

Слика 4 . РОБ у свим фазама буџетског процеса³⁸

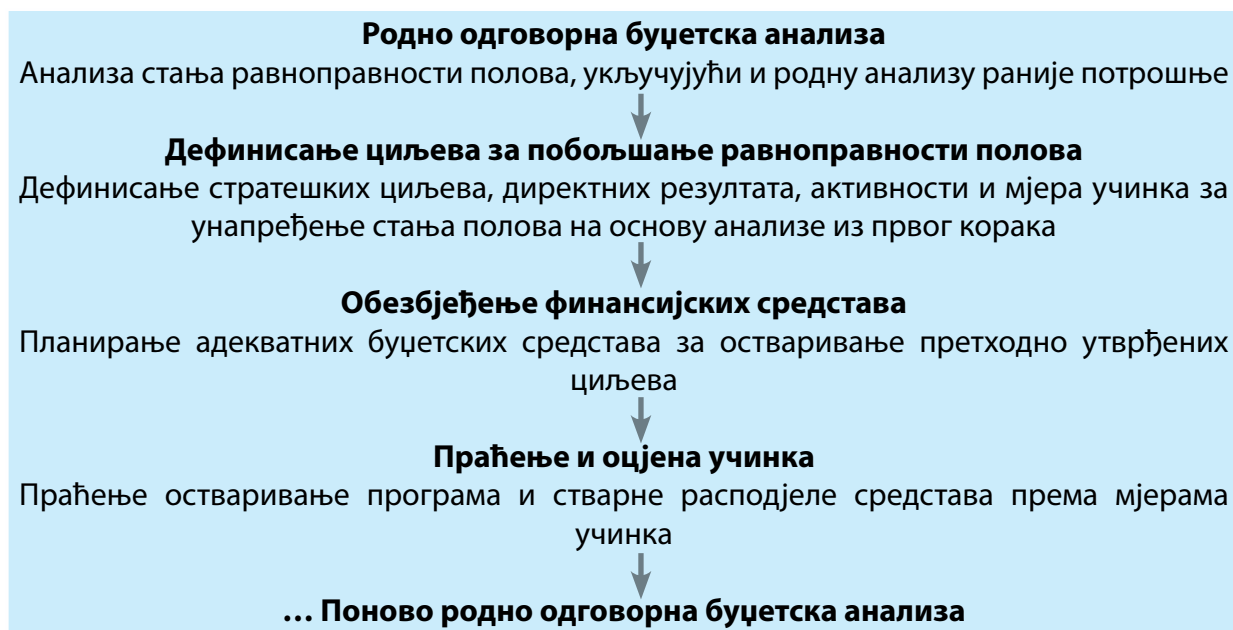
Унапређење родне равноправности исказује се као циљ програма. У образложењу се даје процјена утицаја планиране потрошње на остварење тог циља, а међу мјерама учинка наводе се и индикатори којима се мјери да ли је остварен жељени учинак потрошње.

Путем иницијативе за РОБ остварује се веза са буџетирањем према резултатима тако што се процјењује и до кога новац доспијева и како утиче на благостање односно побољшање положаја оних који га користе. Као и друге врсте буџетирања према резултатима, РОБ се директно фокусира на одговорност за резултате. Родно одговорно буџетирање подразумијева припрему и усвајање буџета, али и праћење потрошње и ефективности и правичности пружања услуга. Дакле, оно обухвата цијели циклус припреме и вођења јавних политика. Родно одговорно буџетирање даје додатни квалитет буџету усмјереном на резултате, јер доноси информације о корисницима програма и њиховом утицају на равноправност полова.

Како је већ речено, до сада је развијено и примијењено много модела родно одговорног буџетирања. У овом приручнику приказан је модел који је најсличнији моделу који се примјењује у Босни и Херцеговини. Он подразумијева интегрисање принципа родне равноправности у буџетски процес и буџетску документацију (gender mainstreaming буџетске политике и процеса). Кратки шематски приказ овог приступа у пет корака изгледа овако:

³⁸ Budlender, Debbie and Hewitt Guy, „Engendering Budgets. A Practitioner’s Guide to Understanding and Implementing Gender-Responsive Budgets”, London: Commonwealth Secretariat (2003)

Слика 5: Пет корака родно одговорног буџетирања³⁹

Приликом анализе буџета поставља се питање како утврдити адекватност издвојених средстава за остваривање циљева родне равноправности. Могуће је да је у планирању буџета издвајање средстава вођено принципом недискриминације, али да тај износ ипак не буде довољан да се оствари мјера која је од кључног значаја за пуни развој и остваривање потенцијала жена или исправи уочени родни дебаланс. Зато за стандарде адекватности није довољно анализирати само финансијске улазне ставке, него и размотрити потребне активности, директне резултате и учинке. Дакле, потребно је:

1. усагласити крајње резултате који се желе постићи;
2. испитати које су активности и директни резултати потребни за те крајње резултате;
3. испитати трошкове потребне за остварење тих активности и директних резултата;
4. упоредити потребне трошкове и оне који су додијељени у буџету.⁴⁰

За доношење и вођење политике која у себи садржи родну перспективу потребно је реализовати свих пет описаних корака, и то коришћењем инструмената о којима ће у наставку Приручника бити више ријечи. Дакле, претходно описана анализа буџета из родне перспективе треба да омогући слједећи корак у родно одговорној буџетској иницијативи који још увијек недостаје: родно одговоран **буџетски документ**.

2.4.3. Родна анализа као први корак ка родно одговорном буџету

Данас је у многим земљама, као и у принципе рада међународних организација, уведена нека врста родно одговорне или родно засноване анализе као дио операционализације политике родне равноправности. Родна анализа је генерички термин којим се описује процес или низ процеса за анализирање политика, постојећих или у фази израде, с циљем подстицања развоја родне инклузивности односно родне одговорности. Родна

анализа буџета може се вршити према неколико различитих модела, а приликом одабира модела неопходно је имати на уму социјалну промјену која се жели постићи, као и родне теорије које се налазе у основи родне анализе.

Родна анализа се, наиме, разликује од традиционалног истраживања или анализе по томе што је посебно заснована на основним теоријама у улогама полова, односима међу њима, и теорији једнакости и равноправности. Другим ријечима, родна анализа се заснива на приказаним резултатима социолошких истраживања о узроцима неједнакости између жена и мушкараца и сугестијама на који начин се оне могу превазићи.

Међу многобројним различитим теоријама које објашњавају постојећу или потенцијалну неједнакост између мушкараца и жена, кратко ћемо споменути неке на којима се заснива родна анализа:

- Род (*гендер*) је културолошка и друштвена конструкција, што значи да се родне улоге, идентитети и родни односи могу мијењати временом или су различити од друштва до друштва.
- Родна расподјела рада је кључна тачка за распрострањену неравнотежу и неједнакост полова у друштву.
- Приступ ресурсима и резултатима рада је неравномјеран за жене и мушкарце, а контрола над њима је готово у свим друштвима неравномјерно распоређена – најчешће у корист мушкараца.
- Ресурси обухватају материјалне ресурсе, вријеме, знање и информације.
- Постојање нормативне равноправности не значи и стварну равноправност међу половима.
- На приступ и контролу над ресурсима утичу култура, ставови и стереотипи, што значи и утицај на стварну равноправност полова.

Полазећи од ових теорија, видимо да је родна анализа, заправо, критички алат за оцјену стварног стања равноправности мушкараца и жена стварањем претпоставки заснованих на основу напријед наведених информација.

³⁹ Прилагођено из: Buddlender, Debbie, Hewitt, Guy. Engendering Budgets (2003)

⁴⁰ Buddlender, Debbie, Hewitt, Guy. Engendering Budgets (2003)

Постављањем сљедећих питања можете установити:

*Да ли је ваш парламент родно одговоран?*⁴¹

1. *Колико има жена у вашем парламенту? На којим функцијама?*
2. *Да ли ваш парламент има дефинисане циљеве родне равноправности и акциони план за остварење родне равноправности (у вези са препорукама Комитета за CEDAW, нпр.)?*
3. *Да ли су политике које се односе на радно мјесто усклађене са реалитетима жена и мушкараца?*
4. *Да ли је родна проблематика саставни дио рада парламента?*
5. *Да ли у свом раду користите родно сензитиван језик?*
6. *Да ли је парламентарна култура лишена сексизма?*
7. *Да ли је инфраструктура прилагођена женама и мушкарцима?*
8. *Да ли мушкарци сnose своју одговорност за родну равноправност?*
9. *Колико су политичке странке сензибилизване за питања родне равноправности?*

Какав је родно одговоран парламент? То је парламент који одговара на потребе и интересе и мушкараца и жена и активно промовише родну равноправност својим саставом, поступцима, методама и радом. То такође значи да има нулту толеранцију према свим облицима сексизма, успостављене процедуре за случај дискриминације засноване на полу, сексуалног и другог узнемиравања, мобинга и других облика дискриминације. То такође значи и да има механизам разматрања приједлога закона из родне перспективе и примјене родно одговорног буџетирања.

2.4.4. Родно одговорна анализа у приоритетним секторима за унапређење равноправности полова

Да би установили да ли влада спроводи мјере чији је циљ остварење приоритетних стратешких циљева, те да ли су средства предвиђена у буџетском плану адекватна за остварење циљева родне равноправности, чланови парламента и други учесници у праћењу буџетског процеса морају бити упознати са стањем родне равноправности у одређеним областима, кључним питањима у областима значајним за родну равноправност, као и мјерама за уклањање уочених родних неједнакости. Приоритетни сектори дјеловања утврђени су основним стратешким документом родне равноправности у Босни и Херцеговини, Гендер акционим планом: СТРАТЕШКИ ЦИЉ 1. Израда, спровођење и праћење програма мјера за унапређење равноправности полова у институцијама власти, по приоритетним областима. Приоритетне области:

- I.1. Спречавање и сузбијање насиља по основу пола, укључујући насиље у породици као и трговину људима;
- I.2. Јавни живот и доношење одлука;
- I.3. Рад, запошљавање и приступ економским ресурсима;
- I.4. Здравље, превенција и заштита;
- I.5. Социјална заштита.⁴²

⁴¹ Адаптирано из публикације: Palmieri, Sonia. Gender-Sensitive Parliaments. A Global Review of Good Practice

⁴² Гендер акциони план БиХ (2013-2017)

Анализа стања родне равноправности у приоритетним секторима захтијева сагледавање ове проблематике са три нивоа:

- МАКРО: ниво правно-административног оквира и његова усклађеност са међународним оквиром, као што је CEDAW или Пекиншка декларација са платформом дјеловања. На овом нивоу се разматра и питање заступљености жена и мушкараца на највишим нивоима доношења одлука (јавни и приватни сектор) те прикупљање и извјештавање о статистичким подацима разврстаним по полу.
- МЕЗО: институционални ниво на којем се разматра да ли су јавне и приватне институције и организације увеле принципе родне равноправности у своју организацију и услуге које пружају. На овом нивоу се разматра и положај жена и мушкараца на тржишту рада и у неформалној економији.
- МИКРО: на овом нивоу анализа се бави питањима родне неједнакости у породици и заједници, испитујући да ли и колико жене и мушкарци имају приступ материјалним и нематеријалним добрима друштва, за што основа може бити политичка/правна/институционална или се разлике заснивају на традицији и обичајима. На овом нивоу анализе је и рад женских организација или организација усмјерених ка побољшању родне равноправности.

Оваквим оквиром анализе поједностављује се веома комплексна ситуација, због постојања веома уских веза између различитих нивоа, као и преплитања појединачних сектора од приоритетног значаја за родну равноправност. Сама анализа питања родне (не)једнакости по појединим секторима открива њихову међусобну зависност. Издвојена питања за анализу на примјеру сектора макроекономије нису свеобухватна ни коначна, него су израз настојања да се прикаже обим и значај родне проблематике присутан у тој области. Надаље, она треба да побуде интерес за дубљу родну анализу сектора која ће довести до осмишљавања мјера за рјешавање утврђених неједнакости, за шта ће бити издвојена адекватна средства. То ће се постићи примјеном инструмената родно одговорног буџетирања датим у наставку овог приручника. Родна анализа сектора треба да укључи и **просторно мапирање**. За оснаживање жена потребна је додјела адекватних средстава у свим областима, укључујући здравство, образовање, водоснабдијевање, исхрану, одрживо запослење, приступ кредитима и власништво над имовином, стицање вјештина, истраживање, технологију и политичко учешће. При томе се мора водити рачуна о постојању регионалних разлика, које подразумевају разлике између урбаног и руралног простора, али и оне између већих градова – административних сједишта и мањих мјеста. Дакле, просторним мапирањем ће се омогућити оцјењивање ресурса с обзиром на величину популације и расположивост одређених капацитета, тако да се може остварити универзални принцип приступа основној социо-економској инфраструктури, као и да додјела средстава и интервенције буду циљане и боље усмјерене.

Родно одговорна анализа буџета Владе Аустралије из 2004.

Анализа буџета Владе Аустралије из родне перспективе довела је до значајне промјене политике. Наиме, Влада је 2005. године објавила извјештај који је детаљно приказао колико кошта насиље у породици. Утврђено је да је насиље у породици највећи фактор ризика за здравље и најистакнутији узрок преране смрти или инвалидитета за жене у доби између 15. и 44. године. Укупан годишњи трошак настао због насиља у породици је 2002-2003. године процијењен на 8,1 милијарду аустралијских долара. На основу овог истраживања, Влада Аустралије је издвојила износ од 75,7 милиона годишње у наредне четири године за финансирање Плана за безбједност жена, тијела које је, слиједећи обећање дато на изборима, наставило са водећом улогом у елиминисању насиља у породици и сексуалног насиља у заједници. План за безбједност жена је наставио рад на резултатима програма Партнерство против насиља у породици, као свеобухватног програма који је пружао директну практичну помоћ женама које су доживјеле насиље у породици или сексуално насиље, те изводио активности на подизању свијести о овом проблему у цијелој држави.⁴³

2.4.5. Методе и инструменти родне анализе

За родну анализу буџета и политика развијене су различите методе и инструменти, чија примјена зависи од фокуса и сврхе иницијативе. Најпознатији су седам инструмената Диане Елсон⁴⁴, и то:

- родно осјетљива процјена политика
- родно разврстане анализе и процјене корисника
- родно разврстане анализе јавних издатака
- родно разврстана анализа порезних прихода
- родно разврстана анализа утицаја буџета на коришћење времена
- родно свјесни оквир средњорочне економске политике
- родно свјесне буџетске изјаве.

У следећој табели дато је појашњење наведених инструмената и примјер њихове употребе.

⁴³ Gender Budget Analysis: Australia's commitment to gender equality, The Parliamentarian 2006/Issue Three, 202-203

⁴⁴ Elson, Diane. „Tools for gender integration into macroeconomic policy“ in Link to Gender and Development, 2, Summer, 1997. стр. 13

Табела 5. Седам инструмената за родно одговорну буџетску анализу

Инструмент	Кључна питања	Садржај	Примјер
Родно осетљива процјена политика	У којој мјери се повећавају или смањују родни диспаритети под утицајем политичких стратегија и на њима засноване расподеле ресурса?	Анализе политике и програма из родне перспективе и идентификовање начина на које ће политике и њима алоцирани ресурси вјероватно утицати на постојеће родне неједнакости. идентификовање начина на које ће политике и њима алоцирани ресурси вјероватно утицати на постојеће родне неједнакости.	Анализа аграрне реформе чији је циљ смањити сиромаштво показала је да су сиромашније покрајине диспропорционално руралне и имају више жена и дјеце, а постојеће законске препреке онемогућавају женама посједовање имовине, те им тако онемогућавају користи од реформских закона усмјерених на смањење сиромаштва.
Родно разврстане анализе и процјене корисника и корисница	Које групе становништва ће од потенцијалних давања или уштеда, и на који начин, имати користи, а које неће?	Оцјена колико обим програма или услуга задовољава потребе стварних или потенцијалних корисника, како их они идентификују и изражавају.	Програм с циљем помоћи породицама са особом с инвалидитетом којој је потребна стална нега осмишљен је тако да користи волонтерски рад жена које су ионако преоптерећене неплаћеним радом.
Родно разврстана анализа јавних издатака	Колико средстава се коме усмјерава из јавног буџета?	Оцјена дистрибуције буџетских ресурса на жене и мушкарце, дјевојчице и дечаке.	Анализа буџета за програм подршке спортских организација на локалном нивоу показује да два пута више мушкараца и дјечака има користи од издатака за спорт него жена и дјевојчица.
Родно разврстана анализа пореских прихода	Ко је и у којој мјери оптерећен директним или индиректним порезима? Како измјене у пореској политици дјелују на жене, како на мушкарце, а како на њихове међусобне односе?	Процјена различитих утицаја опорезивања жена и мушкараца.	Уведено бесплатно основно образовање подстиче образовање дјевојака у земљама ниског дохотка у којима се традиционално на школовање шаљу мушка дјеца

Родно разврстана анализа утицаја буџета на коришћење времена	Како се у домаћинствима у неком друштву дијеле животни важни, а неплаћени послови између мушкараца и жена? Ко шта ради? Колико времена ко проводи обављајући различите неплаћене послове?	Утврђује везу између буџетских алокација, услуга које осигуравају и начина на који различити чланови домаћинства проводе вријеме.	Анализе показују да мјере структуралних прилагођавања погађају жене, јер проводе више времена у куповини, тражећи јефтине производе.
Родно свјесни оквир средњорочне економске политике	Како могу бити дефинисане родно разврстане варијабле? Како се фактор неплаћеног рада узима у обзир при утврђивању макроекономских модела? У којем правцу се развијају и мијењају актуелне претпоставке о функционисању друштва, институција и економије?	Представља извјештаје које припремају владине агенције о утицају њиховог трошења на циљеве родне равноправности.	Увођење родно одговорног приступа у средњорочне моделе финансирања даје ефекте дубљег разумијевања различитих потреба жена и мушкараца, дјевојчица и дјечака.
Родно свјесна буџетска изјава	У којој мјери буџет одговара политичким циљевима родне равноправности у економији и друштву? На којим се програмима, односно премисама одлучивања заснива декларисана равноправност? Које родне предрасуде постоје у алокацији буџета унутар одјељења, министарстава, или на различитим нивоима управљања, и како се оне могу отклонити?	Уводи родну перспективу у средњорочни оквир развојне политике, планирања и буџетских алокација, путем варијабли по родовима, комбинујући обрачун националног прихода и обрачун прихода домаћинства.	Обједињавање информација о утицају буџета у одређеним секторима на родну равноправност извршено је на основу детаљних истраживања у тим секторима, на основу чега је влада извршила процјену своје политике.

3. Родно одговорно буџетирање у Босни и Херцеговини

3.1. Буџет и буџетски процес у Босни и Херцеговини

Босна и Херцеговина чини системске напоре у процесу економског реструктурирања да би се остварио економски раст и друштвена кохезија који су потребни за њен улазак у заједницу европских земаља, Европску унију. Циљ економске политике је већ неколико посљедњих година очување макроекономске стабилности, уз истовремено усвајање политика за рјешавање фискалног дебаланса и јачање финансијског сектора на свим нивоима власти. У том смислу неопходно је јачати фискалну политику и побољшати средњорочну фискалну одрживост како би се смањиле потребе владе за финансирањем из страног или домаћег банкарског сектора. Надаље, потребно је реализовати договорене фискалне реформе и предузети структуралне фискалне реформе које ће очувати конкурентност преусмјеравањем јавне потрошње на капиталне инвестиције и развојну потрошњу.

На основу овакве политике и у свјетлу структуралних прилагођавања, министарства финансија БиХ и ентитета задужена су да дјелују на стриктном спровођењу мјера штедње, па се у складу тим врши јавна потрошња у Босни и Херцеговини. Јавну потрошњу у Босни и Херцеговини чине:

- буџет институција Босне и Херцеговине и међународне обавезе;
- консолидовани преглед свих нивоа власти у Федерацији Босне и Херцеговине који обухвата буџет Федерације БиХ, кантона, општина/градова и ванбуџетских фондова;
- консолидовани преглед свих нивоа власти Републике Српске који обухвата буџет Републике Српске, кориснике буџета Републике Српске унутар и изван Главне књиге трезора, општине/градове и ванбуџетске фондове, те средства по основу пројеката финансираних из иностранства и средства са escrow рачуна; и
- буџет Брчко Дистрикта БиХ.

3.2. Појам буџета и концепт традиционалног и програмског буџетирања

Према традиционалном схватању буџет је исказ јавних прихода и расхода и приказује укупневладинеиздатке(запотрошњуиинвестиције),приходе(углавномодопорезивања) и секторску расподјелу прихода (за образовање, здравље, саобраћај, пољопривреду, финансије, одбрану итд.). Данас се јавни буџет, међутим, више не посматра само као рачуноводствени приказ владиних прихода и расхода нити се сматра да се њиме баве само стручњаци за финансије, већ је то главни инструмент којим се реализују циљеви влада. Из буџета можемо видјети којим питањима и областима се у једној држави даје приоритет.⁴⁵ Буџет се у ширем смислу обично дефинише као најважнији инструмент економске политике који одражава приоритете (одређеног нивоа) власти. Буџет је, наиме, средство којим се стратешки циљеви једне земље претварају у конкретне услуге, програме и активности као одговор на социјалне, економске и друге потребе грађана.

Осим тога, буџет је закон којим се буџетским корисницима додјељују овлашћења за трошење средстава из јавних фондова, те стога грађани и грађанке, као они који та овлашћења додјељују, имају право да захтијевају да буџетска потрошња и цјелокупан буџетски процес буду у њиховом интересу.

Током протеклих година институције Босне и Херцеговине, као и ентитетске и кантоналне власти у Босни и Херцеговини, унаприједиле су и модернизовале процес планирања и израде буџета, заснован на сљедећим основним принципима:

- 1. Остваривости:** буџет мора бити остварив/реалан.
- 2. Приоритизовању:** највећим приоритетима се додјељују одговарајућа средства.
- 3. Дјелотворности и ефикасности:** програми и услуге се пружају на што дјелотворнији и ефикаснији начин.
- 4. Партиципативности:** грађани и грађанке су укључени у процес израде буџета како би се препознале и адресирале њихове потребе, те обезбиједила контрола над буџетским системом.
- 5. Транспарентности:** доступне су информације о приоритетима, трошковима, резултатима и вриједностима који се остварују путем владиних програма.
- 6. Одговорности:** доносиоци одлука се позивају на одговорност за одлуке у процесу трошења јавних средстава, односно коришћење овлашћења која су им дата (финансијска и менаџерска одговорност).

Према традиционалном методу, у процесу планирања буџета средства се расподјељују на основу улазних елемената, тј. процјењују се средства по економским категоријама (колико средстава је потребно за плате, колико за материјалне трошкове итд.). Такав буџет се још назива и линијски буџет, за разлику од програмског буџета, у ком су средства распоређена према постављеним циљевима, односно резултатима које треба остварити тим средствима. Појам „програм“ подразумијева груписање сличних услуга или активности које имају заједнички стратешки или оперативни циљ унутар једног буџетског корисника. Овакав приступ омогућава буџетским корисницима да групишу своје активности у програме, а сваки програм има дефинисане оперативне циљеве и жељене излазне резултате. То омогућава министрима, влади, парламенту и јавности да мјере учинке програма у смислу дјелотворности и ефикасности, тј. да оцијене да ли

програм пружа очекивану вриједност за уложени новац.

Укратко:

- Програм је скуп сродних активности које имају заједнички оперативни циљ.
- Планирањем према резултатима остварује се директна веза између додијељених средстава и крајњих резултата, у складу са приоритетним политикама и стратегијама.
- Програмско буџетирање је алат за боље повезивање буџета са стратешким оквиром.

У наредној табели дат је упоредни приказ карактеристика традиционалног и програмског буџетирања у БиХ:

Табела 1. Упоредни приказ карактеристика традиционалног и буџетирања усмјереног на резултате

Управљање буџетом у БиХ прије реформе (линијски буџет):	Реформа управљања јавним финансијама у БиХ (програмски буџет):
▶ Непостојање свеобухватних дугорочних планских докумената	▶ Средњорочно (трогодишње) планирање буџета
▶ Планирање на једну годину, углавном на основу прошлогодишње потрошње	▶ Трогодишњи планови на основу стратешких приоритета
▶ Економска класификација расхода – буџет заснован на улазним елементима (плате, материјални трошкови, капиталне инвестиције)	▶ Средства додијељена програмима – буџет заснован на резултатима који се желе остварити финансираним програмом
▶ Непостојање информација о резултатима/учинку потрошње	▶ Праћење учинка потрошње на основу дефинисаних показатеља
▶ Учешће ограниченог круга актера	▶ Захтијева учешће више актера

⁴⁵ Документација Пројекта јачања управљања јавним финансијама (SPEM III)

Једна од најзначајнијих новина у управљању јавним финансијама у БиХ уведена 2005. године је израда и усвајање документа оквирног буџета које власти на свим нивоима у БиХ доносе на основу закона о буџетима. **Документ оквирног буџета (ДОБ)** припрема се годишње и садржи макроекономске претпоставке и пројекције, фискалну стратегију и средњорочне приоритете потрошње, за буџетску годину и наредне двије фискалне године. У ДОБ-у се такође наводе почетна буџетска ограничења за сваког буџетског корисника која су му неопходна за израду буџетских планова за наредну фискалну годину. Овај најважнији буџетски документ, који представља прелиминарни нацрт буџета за буџетску годину и наредне двије фискалне године, кључни је **за анализу буџета, јер показује шта институција жели постићи буџетским средствима дугорочно, да ли програми који ће бити финансирани пружају очекивану вриједност за уложени новац (да ли су ефикасни) и да ли је финансирање правично и учинковито, односно да ли се стварно финансирају утврђени приоритети.** Осим финансијских, документ оквирног буџета садржи и нефинансијске информације, а будући да приједлог буџета који се подноси законодавним органима на усвајање још увијек не садржи програмски формат на свим нивоима власти, из документа оквирног буџета можемо добити информације о томе да ли је у дефинисању програма за који се траже финансијска средства узет у обзир њихов утицај на родну равноправност, што ће детаљније бити објашњено у дијелу Приручника који говори о родно одговорном буџету. **Будући да се ДОБ објављује до јула мјесеца на веб-страницама владе/ Савјета министара и министарстава финансија, чланови парламента, као и организације цивилног друштва, имају могућност увида у то какав ће бити буџет у погледу фискалне стратегије, приоритетне потрошње и буџетских ограничења.**

3.3. Укратко о правном оквиру за израду и извршење буџета у Босни и Херцеговини

Правни оквир за планирање, израду, доношење и извршење буџета у Босни и Херцеговини чине Устав Босне и Херцеговине, Устав Федерације БиХ, Устав Републике Српске и Статут Брчко Дистрикта БиХ, затим закони о буџету, како слиједи:

- Закон о финансирању институција Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, бр. 61/04, 49/09, 42/12, 87/12, 32/13,)
- Закон о буџетима - прорачунима у Федерацији БиХ („Службене новине ФБиХ“, бр. 102/13, 9/14, 13/14, 8/15)
- Закон о буџетским системима Републике Српске („Службени гласник РС“, бр. 54/09, 73/10, 101/10, 101/11, 93/12, 62/13, 63/13 – исправка)
- Закон о буџету Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине („Службени гласник Брчко Дистрикта БиХ“, бр. 34/08).

Уз наведене основне законе, овај правни оквир (осим за институције Босне и Херцеговине) чини и закон о извршавању буџета који се доноси за сваку годину, као и други закони и подзаконски акти.

Законима којима се регулишу буџети такође је утврђено да сви приједлози закона или било којих других правних аката који имају за посљедицу финансијске, односно фискалне ефекте морају као подлогу садржавати пројекције фискалних ефеката на буџет, те њихова образложења, као и начин надокнаде губитка прихода из других извора. Пројекције се морају направити за текућу и двије наредне године (укупно три године). Ово је нарочито детаљно прописано Законом о буџетима у Федерацији Босне

и Херцеговине и Законом о буџетском систему Републике Српске. Законом о буџету Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине налаже се да се прописи који имају финансијске посљедице на буџет образлажу анализом трошкова и користи, али без било каквих специфичних одредница. У Закону о финансирању институција Босне и Херцеговине нема одредаба којима се регулишу финансијски ефекти нових или измијењених прописа, али у одредби о уравнотежењу буџета једино се спомиње да Министарство финансија и трезора БиХ може приступити уравнотежењу буџета изналажењем нових прихода или снижењем предвиђених расхода.

Израда и извршавање буџета заснива се на принципу законитости, ефикасности, економичности и транспарентности. Приликом усвајања буџета доноси се и закон о извршавању буџета одговарајућег нивоа власти (осим за институције Босне и Херцеговине) за текућу годину, којим се уређује структура прихода и примитака те расхода и издатака буџета и његово извршавање, приоритети плаћања, обим, задуживања и гаранције, управљање јавним дугом, те финансијском и нефинансијском имовином, права и обавезе корисника буџетских средстава, овлашћења владе, министарства финансија и министра финансија у извршавању буџета за текућу годину, казне за неиспуњење обавеза те друга питања у извршавању буџета.

Буџет се састоји од општег и посебног дијела и плана развојних програма.

Општи дио буџета чине Рачун прихода и расхода и Рачун финансирања. Посебни дио буџета састоји се од плана расхода и издатака буџетских корисника распоређених у текуће и развојне програме за текућу буџетску годину и наредне двије године. План развојних програма по годинама чине планови развојних програма буџетских корисника који су утврђени документом о средњорочном плану развоја, посебним законима или другим прописима.

Измјеном и допуном Закона о измјенама и допунама Закона о финансирању институција БиХ („Службени гласник БиХ“, број 49/09) у законске процедуре је уведен појам програмског буџета ⁴⁶.

3.4. Процес израде и доношења буџета у Босни и Херцеговини

Буџет је резултат буџетског процеса који се мора посматрати као цијели сплет односа међу главним учесницима на основу којих се на нивоу законодавне власти расправља и усваја буџет. Када говоримо о буџетском процесу, говоримо о релативно модерном концепту континуиране израде буџета у једном циклусу догађаја, при чему планирање буџета за наредну годину почиње одмах након усвајања претходног. Буџетски циклус се одвија у четири фазе: планирање и израда буџета коју спроводи извршна власт, усвајање – „озакоњење“ – буџета, извршење буџета и ревизија и контрола извршења буџета.

Процес израде и доношења буџета у БиХ карактерише трогодишњи (средњорочни)

⁴⁶ Чланом 6. овог закона прописано је да Министарство финансија и трезора уз нацрт буџета Савјету министара БиХ и Парламентарној скупштини БиХ као додатне информације уз образложење буџета доставља и табеле прегледа захтјева буџетских корисника у програмском формату. На овај начин се достављају детаљне информације о буџетским захтјевима корисника Савјету министара БиХ, Предсједништву БиХ и Парламентарној скупштини БиХ. Ове информације нису обавезни дио закона који се објављује у "Службеном гласнику БиХ".

приступ планирању буџета на основу пренесених процјена, када буџет текуће године постаје основ за планирање буџета наредне године, а ревизија се обавља сваке године.

Буџетски циклус се одвија према буџетским календарима за сваки ниво власти, који су међусобно усклађени, а цијели процес израде и усвајања буџета карактерише приступ „у 10 корака“. Буџетски календар којим су прописани рокови за припрему одговарајућих информација и докумената, те извршавање радњи с циљем израде и усвајања буџета у БиХ за 2014. годину дат је у сљедећој табели:

Табела 2. Буџетски календар израде и усвајања буџета у Босни и Херцеговини (2014. године)⁴⁷

Активности и актери	БиХ	ФБиХ	РС	БД
Инструкција бр. 1: МФ доставља буџетским корисницима	31.01.	15.02.	15.02.	31.01.
Приједлози буџетских корисника	15.04.	15.04.	30.04.	15.04.
МФ израђује преднацрт ДОБ-а	28.04.			
МФ доставља влади	15.06.	15.06.		15.06.
Усвајање ДОБ-а	30.06.	30.06.	30.06.	30.06.
МФ доставља ДОБ општинама, градовима и фондовима			01.07.	
Веб-објава ДОБ-а – МФ	15.07.	15.07.		15.07.
Доставља ДОБ-а скупштини (информација) (БД)				15.07.
Инструкција бр. 2 – буџетска ограничења	01.07.	15.07.	01.07.	01.07.
Буџетски захтјеви корисника	01.08.	15.08.	01.09.	01.08.
Консултације МФ-а и корисника	01.10.	15.09.		
Инструкција бр. 3			1.10.	
Нацрт буџета: МФ доставља влади	01.10.	15.10.	15.10.	15.09.
Нацрт буџета: Савјет министара доставља Предсједништву	15.10.			
Влада усваја нацрт буџета		01.11.	05.11.	01.10.
Нацрт буџета премијер/Предсједништво/градоначелник доставља парламенту/скупштини	01.11.	05.11.		01.10.
Усвајање нацрта/приједлога буџета (прво читање)			15.11.	
Коначан приједлог буџета влада доставља скупштини/парламенту			01.12.	
Усвајање приједлога буџета (друго читање)	31.12.	31.12.	15.12.	01.12.

⁴⁷ Извори: Закон о финансирању институција БиХ, Закон о буџетима у Федерацији БиХ, Закон о буџетском систему Републике Српске, Закон о буџету Брчко Дистрикта БиХ

Овај календар је законска обавеза институција које учествују и припреми, изради и усвајању буџета и примјењује се на свим нивоима власти. Предност овог календара је усклађен процес израде и доношења буџета на свим нивоима власти. Поред тога, процес израде и доношења буџета је усклађен и са роковима стратешког и годишњег планирања у министарствима, како би се обезбиједили одговарајући улазни елементи за планирање буџета, као и потребни ресурси за реализацију стратешког плана. Битан дио процеса стратешког планирања требало би да буде анализа о томе колико се процјењује да ће коштати реализација стратешких програма. То укључује не само постојећа средства која су расположива према одобреном буџету (трошкови постојећег особља, материјала и услуга) него и захтјеве за додатним ресурсима (људима, опремом итд.). Из свега овога јасно је да је у буџетском процесу неопходан висок степен координације активности и сарадње и унутар буџетских корисника и између њих, што представља један од предуслова за успјешност процеса стратешког и буџетског планирања.

У наставку Приручника видјећемо да је за добро буџетирање неопходно остварење свих претходних принципа и карактеристика, али и увођење родне перспективе путем родно одговорног буџетирања.

3.5. Кључни актери у буџетском процесу у Босни и Херцеговини

Улога владе и парламента у буџетском процесу заснована је на традиционалној подјели између извршне, законодавне и судске власти. Добра сарадња и комуникација између ова три „стуба“ власти у буџетском процесу омогућава боље управљање и јачање демократских процеса. У буџетском процесу све значајнију улогу има и цивилно друштво. У наставку је дат детаљнији опис кључних буџетских актера у Босни и Херцеговини разврстан према њиховој улози у буџетском процесу, а не према нивоу власти у БиХ на којој дјелују.

За постављање макроекономског и фискалног оквира за планирање, израду и извршење буџета одговорне су сљедеће институције у БиХ:

Дирекција за економско планирање (ДЕП) БиХ основана је у септембру 2006. године уредбом Савјета министара БиХ. Основни мандат ДЕП-а је праћење и планирање свеобухватног друштвено-економског развоја Босне и Херцеговине. У буџетском процесу ДЕП израђује макроекономске пројекције на основу којих се припрема документ оквирног буџета.

Одјел за макроекономску анализу Управног одбора Управе за индиректно опорезивање БиХ припрема и израђује макроекономске и фискалне пројекције прихода и буџета, припрема приједлоге консолидованог фискалног биланса за све нивое у земљи и приједлоге о начину расподјеле циљног консолидованог биланса између нивоа управе с циљем остваривања фискалне одрживости свих нивоа управе и државе у цјелини.

Фискални савјет је тијело за координацију фискалних политика унутар државе и чине га предсједавајући Савјета министара, министар финансија и трезора БиХ, премијери ентитета и министри финансија, а посматрачи су гувернер Централне банке БиХ и

градоначелник Брчко Дистрикта БиХ. Фискални савјет усваја трогодишњи глобални оквир фискалног биланса и оквира политика у БиХ, који садржи сљедеће параметре: предложене фискалне циљеве буџета институција Босне и Херцеговине, Федерације Босне и Херцеговине, Републике Српске и Брчко Дистрикта БиХ, предложене макроекономске пројекције и пројекције укупног износа индиректних пореза и њихове расподеле по нивоима власти, предложена ограничења за задуживање у буџетима: институција Босне и Херцеговине, Федерације Босне и Херцеговине, Републике Српске и Брчко Дистрикта БиХ. Глобални фискални биланс и оквир политика садржи стратегију економског и фискалног планирања на којој се заснива израда буџета влада БиХ, укључујући укупан ниво средстава расположивих свим владама БиХ у цјелини као и појединачним нивоима власти за предстојећи буџет и двије наредне године.

У планирању, припреми и координацији израде буџета, као и његовом извршењу, кључну улогу имају министарства/дирекције финансија у БиХ:

Министарство финансија и трезора БиХ/Федерално министарство финансија/Министарство финансија Републике Српске/Дирекција за финансије Брчко Дистрикта БиХ имају кључну улогу у припреми и изради буџета институција БиХ и нижих нивоа власти, тј. надлежни су за припрему буџета, извршење буџета и финансирање буџетских институција, координацију активности како би се обезбиједила буџетска средства и инвестиције јавних средстава и обављају остале активности у области финансирања буџетских корисника у складу са уставом и законом. Припремају и подносе на усвајање владама документ оквирног буџета, а након усвајања буџета, припремају план алокације расположивих средстава буџетских корисника у одређеном периоду на основу којег одобравају оперативне буџете корисника и припремају тромјесечне извјештаје о извршењу буџета које подносе владама на усвајање. Министарство финансија има водећу улогу у вршењу родно одговорног буџетирања захтијевајући од буџетских корисника процјену утицаја планираних програма и буџетских алокација с обзиром на равноправност полова, као и исказивање циљева, активности и мјера учинка у односу на равноправност полова, путем буџетских инструкција.

Савјет министара БиХ/Влада Федерације БиХ (и кантоналне владе)/Влада Републике Српске/Влада Брчко Дистрикта БиХ усвајају документе оквирног буџета са горњим границама расхода. Одговорност ових органа је да упореде приоритете и учинке програма, услуга и активности буџетских корисника како би се омогућило да се најважнији програми и активности финансирају и реализују на најефикаснији и најдјелотворнији начин и да омогуће пореским обвезницима у БиХ да добију вриједност за уложени новац. Савјет министара БиХ/Влада Федерације БиХ/Влада Републике Српске/Влада Брчко Дистрикта БиХ достављају приједлоге закона о буџету (Предсједништву БиХ/Парламентарној скупштини БиХ/Парламенту Федерације БиХ/Народној скупштини РС/Скупштини Брчко Дистрикта БиХ на разматрање и усвајање. Ови органи такође подносе законодавној власти кварталне и годишње извјештаје о извршењу буџета.

Предсједништво БиХ, у складу са Уставом БиХ и својим пословником, одобрава приједлог закона о буџету институција Босне и Херцеговине и међународних обавеза БиХ који садржи буџет и доставља га у парламентарну процедуру на усвајање до 1. новембра текуће године. Предсједништво БиХ такође усваја извјештаје о извршењу буџета.

Буџетски корисници (институције БиХ/министарства Федерације БиХ/министарства Републике Српске/одјељења Владе Брчко Дистрикта БиХ) одговорни су за остваривање циљева Савјета министара/владе. Буџетски корисници анализирају директиве Савјета министара/владе, ажурирају стратешке планове, припремају нацрте годишњих програма рада и програмске буџетске приједлоге. Министарства финансија усмјеравају институције у припреми приједлога захтјева за буџетским средствима. Планирање и припрема захтјева за буџетским средствима није само одговорност службеника сектора за финансије, него захтијева сарадњу и координацију свих служби с циљем дефинисања програма којима ће се реализовати стратешки циљеви институције, као и сарадњу са службеницима за финансије министарства финансија. У процесу извршења буџета, буџетски корисници припремају мјесечне извјештаје о извршењу буџета и достављају их министарству финансија. У спровођењу родно одговорног буџетирања буџетски корисници треба да осигурају да програми утрошка средстава са критеријумима буду усклађени са захтјевима родно одговорног буџетирања.

Парламентарна скупштина БиХ/Парламент Федерације БиХ/Народна скупштина РС/Скупштина Брчко Дистрикта БиХ према својим пословницима разматрају приједлоге закона о буџету, као и пратећу буџетску документацију која садржи информације потребне за квалитетну анализу буџета са становишта остварења утврђених приоритетних стратешких циљева, те по потреби захтијевају додатне информације. Након расправе законодавни орган усваја закон о буџету за наредну годину. У случају неусвајања буџета, на снагу ступа режим према одлуци о привременом финансирању. Детаљнија улога парламента у родно одговорном буџетирању дата је у даљем тексту.

Канцеларија за ревизију финансијског пословања институција БиХ/Канцеларија за ревизију институција у ФБиХ/Главна служба за ревизију јавног сектора Републике Српске/Канцеларија за ревизију финансијског пословања институција Брчко Дистрикта БиХ су врховне ревизорске институције које дају независна мишљења о извршењу буџета и финансијским извјештајима, коришћењу ресурса и управљању имовином унутар влада и јавних институција. Ревизорски извјештаји садрже налазе извршене контроле рада институција и препоруке за корекцију евентуалних уочених неправилности. Ревизорске извјештаје разматрају и усвајају законодавне власти.

Агенција за равноправност полова БиХ/Гендер центар Федерације БиХ/Гендер центар Републике Српске учествују у процесу израде и доношења буџета као стручна владина тијела која пружају експертну подршку у припреми родно одговорних информација у програмским буџетима и образложења утицаја буџетских програма на родну равноправност.

Грађани и грађанке и организације цивилног друштва имају могућности да учествују у буџетском процесу и дају свој допринос транспарентности процеса и повећању одговорности јавних институција, а и као корисници и кориснице буџетских средстава.

У буџетском процесу потребно је константно јачати сарадњу између јавних институција, законодавца и цивилног друштва. Вишеструки значај **организација цивилног друштва у „добром буџетирању“** огледа се у начинима на које оне могу остварити своју улогу:

- Давањем **приједлога нове потрошње** надлежним министарствима за могуће уврштење у нове приједлоге потрошње. Ови приједлози потрошње се достављају у форми програма (Табела за нове приједлоге буџетске потрошње), с веома детаљним образложењима, крајњим циљевима и очекиваним резултатима и другим информацијама.

- **Анализирањем** приоритетне потрошње и фискалне стратегије из **документа оквирног буџета** и њиховим поређењем с приједлозима организација цивилног друштва. Спровођењем ових анализа и објављивањем налаза подстиче се повећање одговорности јавних институција за трошење јавних средстава.

- **Прегледом и анализом буџетских приједлога** и учешћем у јавним расправама о приоритетима потрошње и фискалној стратегији, гдје се заједнички појављују законодавни орган и организације цивилног друштва. Објављивањем налаза ових анализа даје се допринос постојању механизма учествовања јавности у расправи и одлучивању о буџету.

- **Едукацијом:** организације цивилног друштва које се баве питањима оснаживања жена и женских људских права могу радити на развијању буџетске експертизе јачањем аналитичких и заговарачких капацитета својих организација. На тај начин повећава се могућност интервенције и надзора у буџетском процесу. Те организације могу даље организовати едукацију из познавања буџета за друге организације или за органе извршне или законодавне власти.

- **Истицањем у први план кључних информација и питања јавне политике:** организације цивилног друштва могу имати значајан капацитет за анализу буџета из родне перспективе, али и из перспективе положаја других појединаца и појединки у друштву као што су рањиве групе, дјеца, особе с инвалидитетом, јер су у контакту са заједницом и могу унијети њихове перспективе у буџетски процес. На тај начин имају могућност да истакну важне информације или питања од значаја за јавну политику која иначе можда не би добила довољну пажњу.⁴⁸

- **Дефинисањем добре праксе и стварањем знања:** спровођењем независних анализа могуће је установити домаћу или пренијети међународну добру праксу, што ће помоћи извршној и законодавној власти у доношењу боље буџетске политике.

- **Стварањем одговорности:** организације цивилног друштва својим анализама могу оснажити механизме одговорности. То се може постићи објављивањем информација о резултатима анализе буџета из перспективе групе становништва којом се организације посебно баве (и родне перспективе) или о налазима ревизије. Исто тако, могу захтијевати да се поштује буџетски календар, одржавају јавне расправе одбора за финансије и буџет, те да се буџет доноси на вријеме у редовној процедури.

48 Према: „A Guide to Budget Work for NGOs“. The International Budget Project. The Center on Budget Policy and Priorities, Washington, DC. (2001).

3.6. Интегрисање принципа родне равноправности у програмско буџетирање у Босни и Херцеговини

Стратешки оквир

Непосредно након доношења Закона о равноправности полова у БиХ 2003. године,⁴⁹ а током припреме стратегије за његову реализацију (Гендер акционог плана БиХ за период 2006 - 2011), препозната је потреба да се учине напори како би се истовремено обезбиједила буџетска средства за активности усмјерене на унапређење родне равноправности. Увођење реформе у управљање јавним финансијама у БиХ представљало је добру прилику за иницијативу увођења институционалних механизма за родну равноправност да се у буџетски процес у БиХ уведе родна перспектива. Чланом 24.ц) Закона о равноправности полова БиХ утврђене су обавезе „органима власти на државном и ентитетском нивоу, кантоналним органима и органима јединица локалне самоуправе, правним особама са јавним овлашћењима, правним лицима у већинском власништву државе да, у оквиру својих надлежности, предузму све одговарајуће и потребне мјере ради примјене одредаба прописаних Законом и Гендер акционим планом Босне и Херцеговине, који укључују и спровођење активности и мјера Гендер акционог плана Босне и Херцеговине у оквиру редовних програма уз обезбјеђење буџетских средстава“. Законом о измјенама и допунама Закона о равноправности полова БиХ из 2009. године⁵⁰, наиме, додатно је унапријеђен основ за родно одговорно буџетирање предвиђањем посебних привремених мјера (члан 3.е) које се могу донијети ради „остваривања стварне равноправности жена и мушкараца“, према Општој препоруци Комитета УН-а за елиминацију свих облика дискриминације жена број 5⁵¹.

Гендер акциони план БиХ (2013-2017) представља наставак претходног стратешког документа из периода 2006-2011. године којим је уведено и родно одговорно буџетирање, а у складу са релевантним међународним стандардима равноправности полова, међу којима посебно са Пекиншком декларацијом и платформом за акцију. У Гендер акционом плану дефинисани су циљеви равноправности полова, активности за остварење тих циљева, њихови носиоци, рокови и показатељи успјеха. Надаље, предвиђено је даље јачање процеса спровођења родно одговорног буџетирања, као једног од принципа за дефинисање мјера и активности институција у реализовању стратешких приоритета: „Принцип анализе утицаја буџета на различите потребе жена и мушкараца (родно одговорно буџетирање) – Приликом планирања активности и израде анализа стања у појединачним областима, неопходно је да сваки буџетски корисник направи анализу како би се оцијенио утицај постојећих буџетских средстава на задовољање различитих потреба жена и мушкараца. Ова анализа требало би да послужи као основ за планирање активности по областима ГАП-а БиХ“⁵².

Резултати наведене иницијативе су укључивање родне перспективе у све фазе

49 "Службени гласник БиХ", број: 16/03.

50 "Службени гласник БиХ", број: 102/09. Приједлог закона о измјенама и допунама Закона о равноправности полова у БиХ са образложењем доступно на: www.parlament.ba/sadrzaj/zakonodavstvo. Preuzeto 22.11.2013. Пречишћени текст Закона о равноправности полова објављен је у "Службеном гласнику БиХ", број: 32/10.

51 CEDAW

52 Гендер акциони план Босне и Херцеговине за период од 2013-2017. године („Службени гласник БиХ", број: 98/13)

планирања и израде буџета на свим нивоима власти у БиХ. Тако посљедњи Документ оквирног буџета Федерације БиХ (за период 2015 – 2016) у поглављу 5. које се односи на буџетске приоритете за планирани период садржи и кратку анализу утицаја буџетских приоритета на родну равноправност у БиХ, те информације о наредним корацима у јачању родне равноправности и родно одговорног буџета, тамо гдје је то релевантно.⁵³

Структура програмског буџета са родном компонентом

Документи програмског буџета су структурирани тако да се добију одговори на сљедећа питања:

- Које резултате буџетски корисник жели да постигне средствима из буџета?
- То је **стратешки циљ/циљеви буџетског** корисника. Међу стратешке циљеве треба ставити и родну равноправност тамо гдје је то релевантно.
- Шта буџетски корисник чини како би се постигли резултати?
- Ово су **програми** и услуге које се пружају и њихов оперативни циљ/циљеви. Програм треба да садржи и информације релевантне за родно одговорно буџетирање.
- Колико је средстава додијељено на сваки програм?
- Ова средства су оквирно расподијељена на сваки од програма према економској класификацији.
- **Како се мјере резултати и ефикасност програма и активности?**
- То су мјере учинка и циљеви учинка буџетског корисника које омогућавају влади, парламенту, као и јавности да процијене да ли је програм био успјешан или не и да ли су постигнути стратешки и оперативни циљеви. Мјере учинка садрже и родне индикаторе тамо гдје је то релевантно.
- Ко је одговоран за резултате програма?
- Одговоран је **руководилац програма**. Руководилац програма је одговоран и за утицај програма на родну равноправност.

Одговорима на ова питања формирају се сви дијелови програмског буџета с родном компонентом. Ако буџетски корисник може одговорити на ова питања, значи да је сачинио основ програмског буџета за своју институцију. Најважнији елемент програмског буџета јесу мјере учинка. Уједно, ово представља и најтежи елемент приликом израде програмског буџета. Мјере учинка су показатељи успјешности програма буџетског корисника. То су мјерљиви, трајни показатељи остварених директних резултата и крајњих ефеката активности буџетског корисника.

У наставку Приручника видјећемо значај дефинисања добрих мјера учинка које треба да покажу, између осталог, и утицај програма на унапређење равноправности полова као једног од стратешких циљева. Израда програмског формата буџета (тј. табела прегледа приоритета и буџетског захтјева)⁵⁴ захтијева усклађивање планирања рада буџетских корисника и процеса планирања и израде буџета, као и садржаја планских и буџетских докумената. Поред тога, потребна је и промјена методологије

⁵³ Документ оквирног буџета Федерације БиХ 2015-2017. доступан је на веб-страници Владе Федерације БиХ www.fbihvlada.gov.ba

⁵⁴ Од буџетске 2014. године у изради програмских табела буџета користи се софтвер за планирање буџета по програмима (БМИС) чиме је процес израде програма и њихов квалитет унапријеђен, јер су смањене могућности грешака и изостављања информација. На приједлог Агенције за равноправност полова БиХ, овај софтвер надограђен је модулом „Родно одговорно буџетирање“, што је јединствен покушај да се први пут у БиХ, у оквиру буџета влада, на јединствен начин уведе принцип родне једнакости. Сврха овог пројекта је ефикасна подршка планирању и управљању буџета у сегменту родно одговорног буџетирања као саставног дијела процеса припреме буџета и вођење модерног и транспарентног система управљања јавним финансијама примјеном информационог технологија.

планирања израде програма како би се могле радити потребне анализе буџета из родне перспективе и укључити циљеви политике равноправности полова. У ту сврху буџетским корисницима је прописана и обавеза доношења интерне процедуре за планирање и припрему буџета у складу са стратешким приоритетима.

Примјер родно одговорног програма утрошка средстава са критеријумима расподјеле

Трансфер за културу значајан за Федерацију БиХ⁵⁵

Општи критеријуми за расподјелу средстава текућег трансфера су:

1. Квалитет кандидованих пројеката/програма продукције, презентације и афирмације културног и умјетничког стваралаштва;
2. Допринос кандидованих пројеката/програма подизању општег културног нивоа грађана;
3. Допринос кандидованих пројеката/програма у ставарању једнаких права, могућности учешћа и приступа у области културе свима без обзира на пол;
4. Континуираност пројекта и његова традицијска основа (пројектне активности које имају дугорочни учинак и одрживост);
5. Регионална и национална заступљеност;
6. Допринос ангажовању и афирмацији младих у области културе;
7. Висина процената улагања у програм/пројекат других нивоа власти, страних или домаћих партнера у креирању и реализовању програма/пројеката те сачињени предуговори.

Посебни критеријуми за расподјелу програма: Подршка манифестацијама, програмима и пројектима културе посебно значајним за ФБиХ и БиХ од интернационалног значаја, у оквиру текућег трансфера су:

1. Значај који пројекти и програми имају у погледу представљања Федерације БиХ и БиХ као еминентне културне средине;
2. Програми који обезбјеђују континуитет продукције интернационално прихваћених умјетничких домета;
3. Значај који продукција има у развоју културе и умјетности у интернационалним оквирима;
4. Пројекти који презентују и промовишу културу и умјетност других народа, односно пројекти који јасно истичу значај међународне културне сарадње;

⁵⁵ Из Одлуке Владе Федерације БиХ о усвајању Програма утрошка средстава са критеријумима расподјеле средстава текућих трансфера утврђених Буџетом Федерације Босне и Херцеговине за 2014. годину Федералном министарству културе и спорта - Федералном министарству културе и спорта

5. Број учесника и посјетилаца обухваћених пројектом/програмом (домаћи и страни учесници и гости), разврстаних по полу;
6. Пројекти који подржавају размјену и мобилност умјетника и умјетничких дјела високог квалитета;
7. Пројекти који подржавају промовисање равноправности полова у области културе
8. Обезбјеђивање континуитета манифестација од посебног значаја за углед ФБиХ и БиХ као еминентне културне средине у региону и свијету;
9. Манифестације које подржавају копродукцију умјетничких дјела високог квалитета.

Посебни критеријуми за расподјелу програма: Подршка манифестацијама, програмима и пројектима културе значајним за ФБиХ, у оквиру текућег трансфера су:

1. Значај пројекта/манифестације, оригиналност и његов допринос промовисању и афирмисању бх. културног стваралаштва и приступа култури у Федерацији БиХ;
2. Значај програма за очување и унапређење културног идентитета, културног наслеђа и културног развоја Федерације БиХ;
3. Пројекти који подржавају промовисање равноправности полова у области културе;
4. Пројекти који потичу активно учешће и афирмирање младих умјетника и стваралаца;
5. Број учесника (активних и пасивних) обухваћених пројектом/програмом, разврстаних по полу;
6. Обезбјеђивање континуитета манифестација од посебног значаја за углед Федерације БиХ као еминентно културне средине.“

Број	Назив програма	Сврха програма	Организација-прималац	Износ
1.	2	3	4	5
1.	Манифестације, програми и пројекти културе од значаја за Федерацију Босне и Херцеговине	Подршка манифестацијама, програмима и пројектима културе од посебног значаја за Федерацију Босне и Херцеговине и БиХ од интернационалног значаја	Културне институције, организације, асоцијације и удружења одабрани путем јавног позива	990.000,00
		Подршка манифестацијама, програмима и пројектима културе значајним за Федерацију Босне и Херцеговине	Културне институције, организације, асоцијације и удружења одабрани путем јавног позива	345.000,00

2.	Програми међународне сарадње и организација манифестације “Дани европске баштине”	Организација манифестације “Дани европске баштине”, сарадња са Савјетом Европе.	Институције културе као носиоци пројеката заштите добра културне баштине у Федерацији БиХ	15.000,00
3.	Интервентна средства за програме културе значајне за ФБиХ	Подршка програмима културе значајним за Федерацију БиХ	Корисници средстава из категорије 1 и 2	200.000,00
УКУПНО:				1.550.000,00

Овај програм је одабран за увођење принципа равноправности полова у свим фазама буџетског процеса, у складу са планираним активностима Стратешког плана за увођење гендер одговорног буџетирања у Буџет Федерације БиХ 2013-2015.⁵⁶

„Програм утрошка са критеријумима расподјеле средстава овог трансфера је у складу са захтјевима родно одговорног буџетирања јер:

- на релевантним мјестима укључује принципе равноправности полова приликом дефинисања општих и посебних критеријума;
- укључивање гендер компоненте је извршено на основу родно одговорне ситуационе анализе у областима спорта и културе, на основу тренутно расположивих гендер индикатора;
- извјештаји корисника ових средстава садржаваће и податке добијене гендер анализом крајњих корисника средстава, у складу са обавезама из чл. 38. Закона о извршењу Буџета Федерације БиХ за 2014. год., као и обавезама из Стратешког плана о увођењу гендер одговорног буџетирања у Буџет Федерације БиХ 2013-2015.“⁵⁷

3.7. Значај рокова у буџетском процесу – буџетски календар

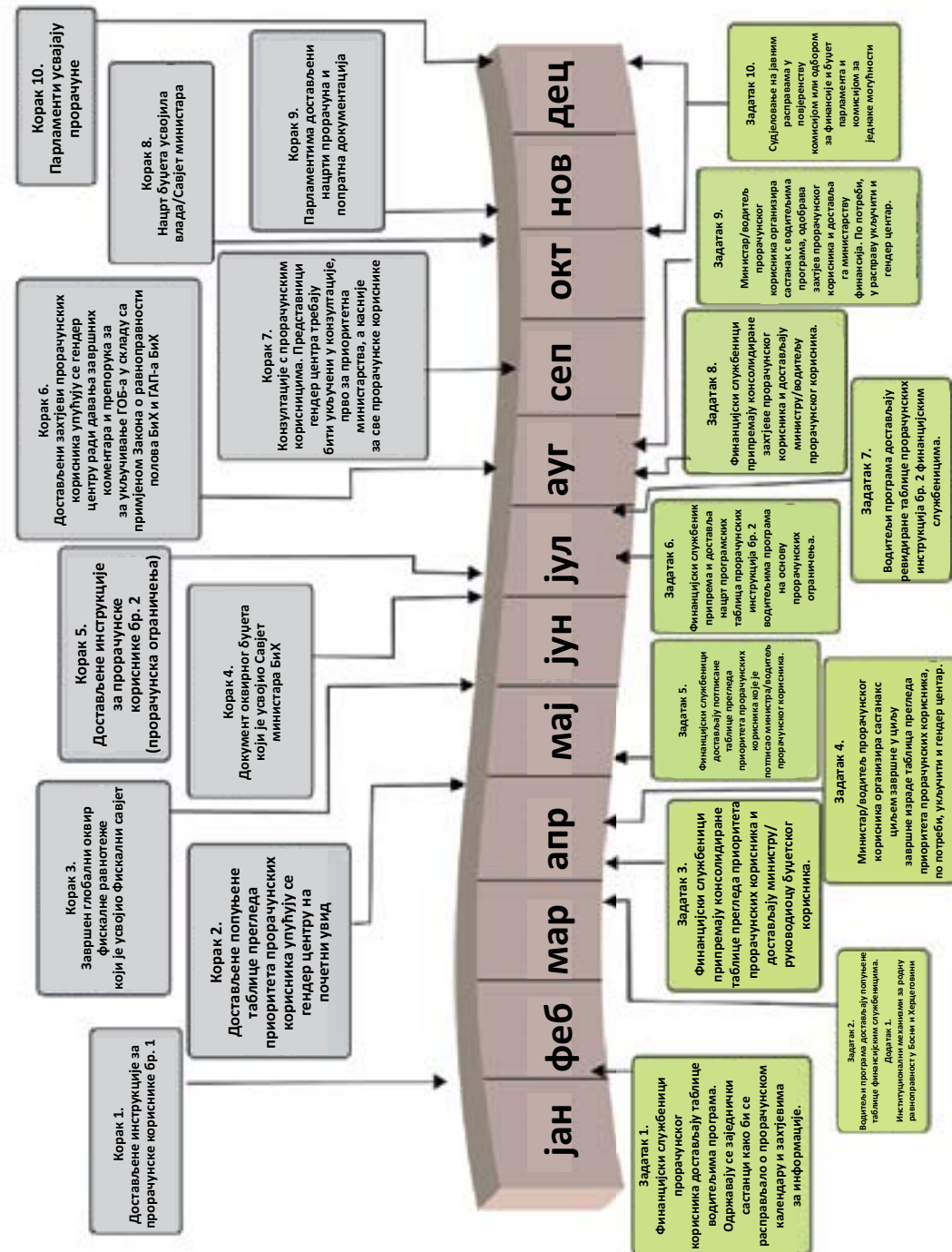
У претходном дијелу Приручника упознали смо се са буџетским календаром који се одвија у „10 корака“ средњорочног процеса планирања и израде буџета. Наредна слика представља генерички примјер буџетског календара по којем се одвија буџетски циклус у Босни и Херцеговини са интегрисаним приступом родно (гендер) одговорног буџетирања.

⁵⁶ „Службене новине Федерације БиХ“, бр: 85/13

⁵⁷ Образложење Одлуке Владе Федерације БиХ о усвајању Програма утрошка средстава са критеријумима расподјеле средстава текућих трансфера утврђених Буџетом Федерације Босне и Херцеговине за 2014. годину Федералном министарству културе и спорта - Федералном министарству културе и спорта („Службене новине Федерације БиХ“, бр. 81/14)

Слика 3. Буџетски календар у 10 корака⁵⁸ који садржи и кораке родно (гендер) одговорног буџетирања

Процес средњорочног планирања и израде прорачуна у Републици Српској (приступ у 10 корака)
ИНТЕРНИ ПРОРАЧУНСКИ ПРОЦЕС ЗА ПРОРАЧУНСКЕ КОРИСНИКЕ С ЕЛЕМЕНТИМА РОБ-а

Наведени буџетски календар даје смјернице за поступање буџетским корисницима у процесу израде захтјева за буџетска средства и израду ДОБ-а и интегрисање родне перспективе путем анализе утицаја буџетских приоритета на родну равноправност. Ову шему могуће је прилагодити и свим другим актерима у буџетском процесу (као што су парламентарни одбори за финансије и буџет или организације цивилног друштва) додавањем или модификовањем наведених задатака у складу са надлежностима или улогом тих актера.

Пракса указује да је буџетски календар тешко пратити у потпуности, пошто то подразумијева велики степен усклађености и поштовање рокова свих одговорних на различитим нивоима власти. Веће кашњење у једном кораку повлачи за собом кашњење свих осталих корака. Стога је потребно константно радити на унапређивању цјелокупног буџетског процеса и свих његових елемената, на примјер, блаовременим достављањем фискалних смјерница или побољшањем квалитета захтјева за приоритетном потрошњом буџетских корисника.

3.8. Кратки осврт на стање родно одговорног буџетирања на нивоу институција БиХ, Федерације БиХ и Републике Српске

У Босни и Херцеговини је увођење приступа средњорочног оквира расхода почело прије готово десет година, али још увијек немамо његову потпуну примјену. Осим на нивоу БиХ, гдје се уз нацрт буџета достављају и табеле прегледа приоритетних захтјева за буџетским средствима корисника у програмском формату, остали ниво власти још увијек на усвајање шаљу само линијски приказане буџете. Достављене програмске табеле укључују и димензију родне равноправности у контексту сваког од програма тамо гдје је то примјенљиво, која се и текстуално образлаже. Примјеном информационог система за планирање и управљање буџетом корисници исказују аспект родне равноправности у оквиру образложења програма, те се на тај начин уводи принцип родне равноправности у буџет на овом нивоу управљања.

У Републици Српској још увијек буџетски корисницине врше у потпуности не израђују буџетске захтјеве у програмском формату и Министарство финансија обавља сталне консултације и радионице са буџетским корисницима с циљем њиховог оспособљавања за што квалитетнију припрему програма. Међутим, доношење буџета у програмском формату још увијек није могуће, јер је неопходно урадити надградњу трезорског система пословања и његовог увезивања са софтвером за планирање буџета по програмима (БМИС). У међувремену, Министарство финансија РС-а ради на редифинисању постојећих програма буџетских корисника, са пет буџетских корисника у Републици Српској (Министарство финансија, Министарство индустрије, енергетике и рударства, Министарство просвјете и културе, Министарство трговине и туризма и Министарство здравља и социјалне заштите)⁵⁹ с којима заједнички оцјењује постојеће програме, уочава потребу за промјеном постојећих програма, уз настојање за јасно утврђивање мјера учинка. Циљ је дефинисати програме који ће ићи у правцу реализације зацртаних политика буџетских корисника и остварење постављених циљева. Гендер центар - центар за једнакост и равноправност полова Владе Републике

⁵⁸ Овај календар израђен је у оквиру пројекта Јачања управљања јавним финансијама (СПЕМ) који се реализовао у БиХ до 2011. године, а финансирао га је Канцеларија Владе Велике Британије за међународни развој у БиХ (ДФИД).

⁵⁹ Документ оквирног буџета Републике Српске 2015-2017. године доступан на веб-страници Владе Републике Српске

Српске објавио је 2013. године публикацију „Препоруке за увођење родног буџетирања у буџетске инструкције и Документ оквирног буџета у Републици Српској“. Препоруке се дају Министарству финансија Републике Српске са упутствима и приједлогом садржаја Инструкција за буџетске кориснике бр. 1 и бр. 2 и документа оквирног буџета за спровођење и укључивање принципа равноправности полова.

У Федерацији Босне и Херцеговине уведен је приступ средњорочног планирања и израде буџета који је усклађен са законском обавезом федералних министарстава и институција да доносе трогодишње и годишње планове рада. У сврху унапређења ефикасности процеса трогодишњег и годишњег планирања и извјештавања, у федералним министарствима и институцијама је уведена функција координатора или координаторице, коју обавља секретар или секретарка министарства односно институције. Почело је и коришћење информационог система за управљање буџетом (БМИС) за израду буџетских програма, чиме се знатно унапређује процес израде буџета, смањује могућност грешака и побољшава квалитет добијених информација. Потребно је, међутим, уложити још доста напора да се ојачају капацитети буџетских корисника за квалитетну припрему информација за програмске табеле, посебно у погледу мјерења резултата рада и ефикасности програма⁶⁰. Поред тога, буџетски корисници још увијек нису формирали базе података на основу којих ће моћи у потпуности и прецизно мјерити резултате својих активности.⁶¹ У овом тренутку у Федерацији Босне и Херцеговине примјењује се родно одговорно буџетирање у одабраним институцијама на основу Стратешког плана за увођење гендер одговорног буџетирања за период 2013-2015. година, који је наставак Акционог плана за ГОБ у ФБиХ 2010-2012. године у пилот-сектору рад и запошљавање. Резултат досадашњих активности је интегрисање родне перспективе у буџетску документацију путем захтјева за вршење родно одговорне анализе и укључивање родних индикатора у одабране трансфере/пројекте/програме.

Стратешки план за увођење гендер одговорног буџетирања у Буџет Федерације Босне и Херцеговине 2013-2015. године (СПГОБФБиХ 2013-2015)⁶²

Општи стратешки циљ је “обезбиједити да се буџети на свим нивоима власти у Федерацији БиХ, у свим фазама буџетског процеса припремају, разматрају, усвајају и извршавају у складу са принципима гендер одговорног буџетирања, примјењујући методологију програмског буџетирања базираног на резултатима”.

Посебни стратешки циљеви и припадајући програми који воде ка њиховом испуњењу дефинисани су као одговор на идентификована кључна стратешка питања, како слиједи:

Циљ 1: Успоставити функционалну структуру за ефикасно спровођење и праћење спровођења СПГОБФБиХ 2013-2015, са програмима:

- Формирање тијела за спровођење и праћење спровођења; и
- Оперативно планирање и извјештавање.

⁶⁰ Документ оквирног буџета Федерације БиХ 2015-2017. године доступан на веб-страници Владе Федерације БиХ.

⁶¹ Ибид.

⁶² „Службене новине Федерације БиХ“, бр. 85/13

Циљ 2: Унаприједити прописе и буџетску документацију у процесу планирања, усвајања и извјештавања о извршењу Буџета ФБиХ, у складу са захтјевима ГОБ-а, са програмима:

- Унапређење буџетских инструкција;
- Унапређење буџетских докумената по фазама буџетског процеса;
- Унапређење законског оквира.

Циљ 3: Унаприједити ресорне политике у складу са захтјевима ГОБ-а, са програмима:

- Одабирање буџетских програма за увођење ГОБ-а;
- Усклађивање релевантног правног оквира одабраних буџетских програма са одредбама ЗОРС-а БиХ;
- Унапређење регистара, база података и евиденција унутар одабраних буџетских корисника у складу са обавезама из ЗОРС-а БиХ.

Циљ 4: Унаприједити процесе и процедуре на нивоу буџетских корисника, у складу са захтјевима ГОБ-а:

- Унапређење процеса планирања рада одабраних буџетских корисника, у складу са захтјевима ЗОРС-а БиХ и ГАП-а БиХ 2013-2017;
- Унапређење процеса планирања и припреме буџета у одабраним буџетским корисницима, у складу са захтјевима ГОБ-а; и
- Унапређење процеса извршења и контроле буџета код одабраних буџетских корисника, у складу са захтјевима ГОБ-а.

Циљ 5: Изградити капацитете одабраних буџетских корисника за досљедно спровођење СПГОБФБиХ 2013-2015, са програмима:

- Јачање кадровских капацитета у ГЦФБиХ и ФМФ; и
- Подизање нивоа знања и вјештина државних службеника одабраних буџетских корисника за увођење ГОБ-а.

3.9. Процјена учинка политика у Босни и Херцеговини и родно одговорно буџетирање: улога парламента

У оквиру реформе стратешког планирања, координације и израде политика, Савјет министара БиХ је усвојио циљеве који подразумевају развијање методологије процјене учинка и активности надзора и извјештавања у институцијама БиХ. На различитим нивоима власти реализују се различити пројекти чији је циљ побољшање успјешности, ефикасности и одговорности у раду јавног сектора у БиХ. У том смислу, може се рећи да се у БиХ праве први кораци у управљању које се заснива на резултатима. За успјех тог процеса потребна је промјена приступа, процедура, понашања и свијести у процесу реализације стратешких циљева и мјерења њихових резултата. Канцеларија за ревизију институција БиХ је,⁶³ увидом у процес разраде стратешких циљева у

⁶³ На основу налаза, Канцеларија за ревизију даје, између осталих, следеће препоруке:

„Утврдити обавезу стратешког и свеобухватног годишњег планирања оријентисаног на резултате за институције СМ; - Планови треба да буду повезани са циљевима СМ и усаглашени са програмским буџетом; - Ојачати надзорне и евалуационе капацитете Генералног секретаријата СМ, обезбиједити да се на све приједлоге програма рада институција СМ благовремено (прије њиховог разматрања на сједницама СМ) осигура мишљење МФТ и тијела СМ у смислу усаглашености са програмским буџетским захтјевом и планским директивама СМ.“
Канцеларија за ревизију институција БиХ. Извјештај о ревизији учинка: управљање засновано на резултатима кроз планове и извјештаје институција Савјета министара БиХ, април 2013. године. Доступно на: http://www.revizija.gov.ba/revizioni_izvjestaji/revizija_ucinka/Izvjestaji2013/?id=2882 Pristupljeno 24. 09. 2014.

упутства за планирање за институције власти, начин на који су ти циљеви пренесени у плановима институција, како су дефинисане одговорности за резултате, како је вршено извјештавање о њиховој реализацији, те како је спроведен надзор над овим процесом, утврдила да је управљање према резултатима на нивоу институција БиХ још увијек далеко од задовољавајућег. Канцеларија за ревизију институција БиХ је констатовала „да се знатно касни са реализацијом стратешких циљева и да су потребна јасна упутства о отме како значајно унаприједити овај приступ“⁶⁴.

Влада Федерације БиХ је 2011. године донијела Уредбу о начину припреме и процјени утицаја и одабира политика у поступку израде аката које предлажу и доносе Влада Федерације и федерална министарства⁶⁵. Влада Федерације БиХ је овом уредбом увела поступак процјене утицаја прописа за федерална министарства, федералне управе, управне организације, стручне и заједничке службе и друга тијела Федерације Босне и Херцеговине. Ова уредба је стављена ван снаге доношењем нове уредбе о поступку процјене прописа⁶⁶ 2014. године, са почетком примјене од 01. 01. 2015. године. Овом уредбом захтијева се спровођење процјене утицаја прописа која подразумијева „дефинисање проблема и утврђивање циљева који се предложеним прописом желе постићи, идентификовање и анализирање опција за рјешавање проблема, анализу трошкова и користи прописа, дефинисање механизма за праћење, извјештавање и евалуацију, консултације са заинтересованом јавношћу и извјештавање о спроведеном поступку процјене утицаја прописа“⁶⁷. У члану 8. (Мјерење учинка), став (4) тачка (4) прописано је да се „очекивани учинци на здравствени и социјални статус грађана, као и група са посебним интересима и потребама, процјењују у односу на следеће критеријуме: ... 4) постизање социјалних циљева везано за равноправност полова“. На овај начин процјена позитивних и негативних утицаја прописа на равноправност полова постаје обавеза федералних институција и тијела, што представља значајан корак ка пуном интегрисању родне перспективе у све будуће прописе, као и корак ка изради и усвајању родно одговорног буџета. Саставни дио овог поступка је и родно одговорна ситуациона анализа која ће показати стање равноправности у одређеној области или сектору, те ће анализа утицаја прописа на родну равноправност омогућити доношење родно одговорних прописа и прерасподјелу буџетских средстава како би се одговорило на утврђене родне неједнакости, што ће резултирати родно одговорним буџетом.

Влада РС је 2012. године донијела Одлуку о спровођењу утицаја прописа у поступку израде закона или измјена закона⁶⁸. Влада РС је овом одлуком обавезала све републичке органе управе (обрађиваче закона) да приступе процјени утицаја прописа на економију, друштво и животну средину, као и да процијене вјероватне трошкове и користи примјене тог закона, када је то могуће. Чланом V ове одлуке прописује се да је обрађивач у току процјене дужан да утврди и дефинише проблем, дефинише циљеве, утврди полазни основ и опише садашње стање, обави консултације са заинтересованом јавношћу и стручњацима, предложи опције за рјешавање дефинисаног проблема, одабере опцију која ће се разматрати и анализирати, процијени утицај сваке

опције, изврши компаративну анализу опција, представи резултате компаративне анализе и, у складу с тим, да препоруку за најбољу опцију и изради завршни извјештај о резултатима и предузетим активностима. Иако није изричито споменуто у Одлуци, може се закључити да је родно одговорна процјена индиректно интегрисана у процес процјене и представља саставни дио процеса.

Из овога је видљиво да власти у Босни и Херцеговини чине знатне напоре ка систематском увођењу квалитетнијих прописа који се заснивају на јасно дефинисаним циљевима и аргументима за одабир нормативних рјешења, уз јасну назнаку трошкова и утицаја на буџете. Овај приступ значајно доприноси стратешком средњорочном и краткорочном планирању и управљању у складу са резултатима (програмско управљање). Такође, једнако значајан је и допринос унапређењу процеса планирања (буџетирања) и праћења учинка утрошка јавних средстава (извршења буџета), средњорочних планова (докумената оквирног буџета) и јачању финансијске дисциплине. Дио тог процеса је и родно одговорно буџетирање.

3.10. Како до родно одговорног буџета: улога парламента

Имајући на уму надлежности и задатке Парламентарне скупштине БиХ, као и ентитетских парламената, али и процес програмског и родно одговорног буџетирања у БиХ на овим нивоима, улога парламента/скупштине у достизању стандарда и циљева родно одговорног буџетирања може се остварити кроз:

1. Разматрање периодичних извјештаја о стању равноправности полова које припремају институционални механизми за равноправност полова у БиХ и усвајају владе/Савјет министара, као што су периодични извјештај о стању равноправности полова у БиХ и периодични извјештаји о стању равноправности полова у Федерацији БиХ и у Републици Српској, затим периодични извјештаји Босне и Херцеговине Комитету за CEDAW и, с њим у вези, закључни коментари Комитета за CEDAW за Босну и Херцеговину, и други извјештаји. У овим извјештајима даје се оцјена стања равноправности полова по приоритетним областима утврђеним у Закону о равноправности полова у БиХ и Гендер акционом плану БиХ, односно оцјена остварења стратешких циљева утврђених у Закону и Гендер акционом плану у датом периоду. Чланови и чланице парламента/скупштине тако добијају информације о кључним приоритетима, као и гдје леже највећи проблеми и/или застоји у остваривању стратешких циљева равноправности полова. Будући да је Босна и Херцеговина дужна да поступа по закључним коментарима Комитета за CEDAW, парламент треба да захтијева од надлежних институција јасно стратешко дјеловање према утврђеним приоритетима у наведеним извјештајима.

2. Разматрање и усвајање стратешких и програмских циљева предложених у програмима и плановима рада влада/Савјета министара. Поређењем предложених циљева, програма, резултата, мјера учинка са захтјевима из Закона о равноправности полова у БиХ и ГАП-а БиХ, а у односу на утврђено стање равноправности полова из наведених извјештаја, може се утврдити да ли су мјере за унапређење утврђеног стања планиране. Том приликом чланови и чланице парламента треба да инсистирају да влада/Савјет министара уврсти обавезе из ЗОРС-а, ГАП-а БиХ и закључне препоруке Комитета за CEDAW у своје циљеве и приоритете. Такође, треба да планирају и мјере учинка на основу којих ће изразити очекиване резултате, као и одговарајућа буџетска

⁶⁴ Ибид.

⁶⁵ "Службене новине Федерације БиХ", број: 27/11.

⁶⁶ Уредба о поступку процјене прописа („Службене новине Федерације БиХ", број 55/14)

⁶⁷ Члан 2. Уредбе.

⁶⁸ „Службени гласник РС", број 2/13.

средства. На овај начин парламент контролише да ли влада извршава законске обавезе и стратешке приоритете на које се обавезала.

3. Разматрање и усвајање нацрта буџета, који се, још увијек, не доставља у програмском формату, али садржи писано образложење, тако што ће инсистирати да се у образложењу даје појашњење о томе какав ће утицај имати предложени буџет на равноправност полова. Када се нацрт буџета буде достављао у програмском формату, чланови и чланице парламента ће имати на располагању информације о предложеним циљевима, директним резултатима и мјерама учинка, те ће моћи разматрати у којој мјери се предложеним програмима остварују утврђени циљеви родне равноправности.

4. Разматрање и усвајање закона о извршењу буџета, када парламент треба да инсистира да овај закон сваке године садржи обавезне механизме којима ће се осигурати да сви програми утрошка средстава са критеријумима и извјештаји о утрошеним средствима буџета буду усклађени са захтјевима родно одговорног буџетирања, односно обавезама из ЗОРС-а БиХ и ГАП-а БиХ. Тренутно је у Федерацији БиХ ова обавеза прописана чланом 38. Закона о извршењу Буџета Федерације БиХ за 2014. годину („Службене новине ФБиХ“, бр. 99/13) за одабране програме буџетских корисника у којима се спроводи СПГОБФБиХ 2013-2015.

5. Разматрање и усвајање извјештаја о извршењу буџета: иако овај извјештај још увијек не нуди програмски формат, чланови и чланице парламента/скупштине могу захтијевати да извјештај садржи табеле са родно одговорним показатељима како би се оцијенио остварени учинак за уложени новац.

6. Разматрање и усвајање законских приједлога, посебно у приоритетним секторима за родну равноправност (према ГАП-у БиХ). Чланови и чланице парламента/скупштине могу захтијевати да закони који се предлажу буду усклађени са Законом о равноправности полова у БиХ.

Овим се, свакако, не исцрпљују могућности доприноса парламента/скупштине родно одговорном буџетирању. Оне би требало да иду у правцу развијања аналитичких капацитета парламента/скупштине – самостално или у сарадњи са цивилним друштвом - за оцјену буџета са становишта родне равноправности и дјеловања ка његовом реструктурирању с циљем постизања бољег учинка донесених политика, односно доношењу или измјени политика како би се остварила истинска промјена у друштву.

3.11. Како мјеримо родну равноправност и родне односе: родно специфична статистика и показатељи

Коришћење било које од наведених метода, алата или инструмената родне анализе није могуће без приступа подацима разврстаним по полу и родно специфичним подацима, те другим родно релевантним показатељима. Упркос законској обавези вођења статистике разврстане по полу, још увијек генерално не постоји свијест да су статистички подаци разврстани по полу потребни за доношење свих политика, а не само оних које на први поглед имају значај за родну равноправност, односно жене, како се често перципира. Одлуке се и даље често доносе без јасне слике о томе каквог ће утицаја имати на положај жена и мушкараца и њихове различите потребе. Стога

је први корак према мјерама и буџетима који имају родну перспективу прикупљање података разврстаних по полу и родно специфичних података. Такви подаци морају бити обавеза свих и свима доступни. Тај корак је неопходан, али није довољан. Стога је неопходан стални рад на истраживању и стварању знања у областима значајним за равноправност полова.

Родно осјетљиви подаци се прикупљају и могу се унаприједити на сљедеће начине:⁶⁹

- Спровођењем посебних испитивања, као што је анкета о коришћењу времена;
- Промјеном упитника који се користе у редовним испитивањима и анкетама, као што је анкета о потрошњи домаћинства, анкета о радној снази и слично;
- Промјеном метода и поступака прикупљања административних података и вођења евиденција у организацијама, тако да се информисање и извјештавање врши на начин да садржи податке разврстане по полу;
- Промјеном буџетских образаца како би се укључило разврставање по полу улазних информација, директних и крајњих резултата;
- Промјеном буџетских образаца како би се укључило образложење утицаја предложених расхода на родну равноправност;
- Промјеном рачуноводственог система тако да се омогући да информације које се односе на појединце и појединке буду разврстане по полу

Процес који подразумева наведене промјене је већ у току, али је за његове резултате још увијек потребно времена. У међувремену, за родно специфичне податке и податке разврстане по полу могуће је искористити сљедеће расположиве изворе, као што су:

- периодични извјештаји о стању равноправности полова БиХ, као и ентитета;
- периодични извјештај Босне и Херцеговине за Комитет за CEDAW о стању равноправности полова;
- статистички билтени на нивоу државе (ентитета у БиХ);
- посебни статистички билтени „Жене и мушкарци“;
- статистичке базе ЕУРОСТАТ-а, Међународне организације рада (ИЛО), Свјетске здравствене организације (СЗО), Унеска итд;
- извјештаји министарстава, те института, завода и других агенција по секторима;
- најновија истраживања, анализе, студије које је провела и објавила академска заједница, укључујући необјављене научне радове;
- међународни извјештаји по земљама (УНДП, Свјетски економски форум, ИЛО, СЗО);
- најновије анализе и студије организација цивилног друштва;
- доступне електронске базе научних радова;
- библиотеке;
- интернет.

69 Прилагођено из: Holvoet, Nathalie. Gender Budgeting. Why and how?

Мјерење учинка у буџетском програму остварује се на следећим нивоима:

Ниво	Шта мјеримо	Врста података
Улазне информације	Шта је уложено у програм?	Квантитативни
Процес (активности)	Како пројекат напредује?	Квалитативни
Директни резултати	Шта смо произвели којом активношћу?	Квантитативни
Учинак	Шта је произашло из пројекта?	Квантитативни и квалитативни

Примјер родно осјетљивих буџетских показатеља:

- проценат средстава додијељених програмима чији је циљ остваривање родне равноправности;
- проценат средстава додијељених за приоритетне потребе жена у пружању јавних услуга;
- проценат средстава за финансијске накнаде намијењене приоритетним потребама жена;
- проценат жена и мушкараца корисника и корисница финансијских и других подстицаја за запошљавање и самозапошљавање;
- проценат жена и мушкараца корисника и корисница уговора јавног сектора (у капиталним инвестицијама);
- проценат жена и мушкараца у програмима обуке.

4. Консултације обављене у изради Приручника

У процесу израде овог приручника обављене су консултације са потенцијалним корисницима и корисницама Приручника и стручњацима и стручњакињама из релевантних области. Циљ консултација је био провјера сврхе Приручника, његовог концепта, употребне вриједности и примјене појединих елемената. Сви саговорници и саговорнице су се веома позитивно изразили о иницијативи за припремање оваквог материјала и нагласили су његову употребну вриједност. Разговори у вези са одвијањем буџетског процеса и праксом у процесу разматрања буџета у парламенту/скупштини показали су да има извјесних одступања од теоријског и законом прописаног процеса. То се посебно односи на благовремено достављање приједлога буџета законодавцу на анализу и разматрање. Наиме, показало се да је у пракси та процедура веома скраћена, што утиче на могућност обављања квалитетне анализе буџета и добијања свих потребних информација за анализу учинка буџетских политика, којих у овом тренутку још увијек нема у рутинској процедури. Сви саговорници и саговорнице препознали су и подржали потребу да се анализира и коригује буџет у смислу повећања једнакости мушкараца и жена као крајњих корисника и корисница буџетских средстава, али и политика које се путем буџета реализују. Тиме је дата додатна потврда одређених УСАИД-овог Пројекта јачања институција власти и процеса у БиХ и ауторке овог

приручника да на овај начин дају свој допринос јачању процеса и резултата родно одговорног буџетирања у Босни и Херцеговини.

5. Закључци

*Ништа се неће десити само од себе. Свему треба дати одговарајуће мјесто, све треба да има свој механизам.
(чланица белгијског парламента о родно одговорном буџетирању у парламенту)⁷⁰*

Остваривање родне равноправности путем родно буџетске иницијативе важно је из више разлога. Без родне равноправности нема потпуне демократије ни владавине права. Босна и Херцеговина је обавезана на дјеловање у овој области као потписница међународних уговора који родну равноправност истичу као један од основних принципа. Програми и политике влада морају се заснивати на потребама оба пола. Владе су одговорне за успостављање социјалне правде и одрживог развоја, а јавност треба да захтијева ту одговорност. Босна и Херцеговина не може себи дозволити да игнорише доприносе жена, а увођење родне равноправности и побољшање живота жена одразиће се и у побољшању квалитета живота сваке појединке и појединца.

У Босни и Херцеговини родно одговорно буџетирање уводи се у оквиру средњорочног приступа управљању јавним финансијама као прилагођени модел за реализацију политике родне равноправности интегрисањем стандарда равноправности полова. Створени су одређени услови за успјешно интегрисање родног аспекта у буџетски процес: правни и стратешки оквир, политичка воља и подршка, почетни институционални капацитети, међународна финансијска и техничка подршка, вођење статистике разврстане по полу, примјена метода родне анализе, укључивање и других актера у буџетском процесу.

Родно одговорно буџетирање није, како се на први поглед може чинити, осмишљавање буџета за жене. За успјешну родно одговорну буџетску иницијативу потребни су сарадња и координација финансијске и родне експертизе, зато су најуспјешније иницијативе биле оне које су развиле одговарајуће механизме сарадње кључних учесника у буџетском процесу. У основи такве иницијативе налази се родна анализа као критички алат за разматрање буџета и политика, која открива шта и ко се, заправо, вреднује у друштву и колико се реализују обавезе дате у стратешким одређенима, а колико су то само „празна обећања“. Родно одговорно буџетирање је веома моћан алат за постизање социјалне промјене и економског напретка, што показују примјери земаља с ниским и средњим дохотком које су увеле родно одговорно буџетирање у оквиру других демократских промјена.

Имајући на уму резултате, успјехе и слабости иницијатива за родно одговорно буџетирање у свијету, можемо сумирати предности које би за Босну и Херцеговину имало родно одговорно буџетирање уведено на свим нивоима власти на којима се планира, израђује, доноси и извршава буџет:

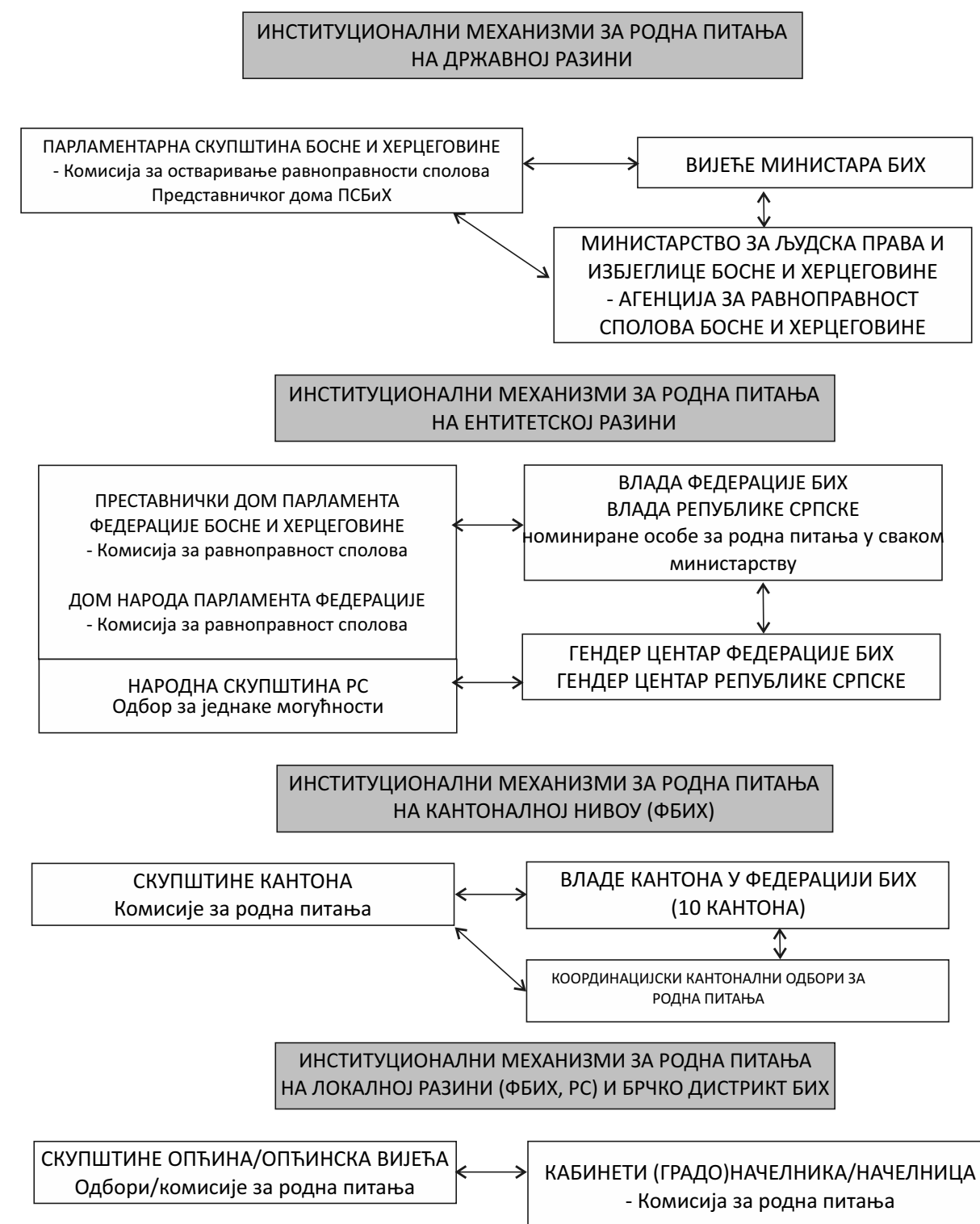
70 Palmieri, Sonia. Gender-Sensitive Parliaments. A Global Review of Good Practice.

- побољшани процеси стратешког планирања и управљања према резултатима, укључујући и управљање финансијама;
- унапријеђено заговарање и јачање капацитета за интегрисање родне перспективе у све политике;
- повећана свијест у органима јавне управе о утицају политика које се доносе и примјењују на жене и мушкарце, дјевојчице и дјечаке;
- промијењени политика и буџет с циљем исправљања родних неједнакости;
- појачана контрола и евалуација учинака политика, програма и расхода на побољшање положаја крајњих корисника и корисница;
- унапријеђен статистички систем;
- уведен аналитички приступ у рад јавне управе;
- побољшана унутаринституционална комуникација између оних који утврђују стратешке циљеве;
- побољшана комуникација између институција, укључујући механизме за родну равноправност, министарстава финансија и владе како би се остварило укључивање стратешких циљева у буџет;
- побољшана примјена основних буџетских принципа – транспарентност, финансијска одговорност и ефективност, уз додавање принципа правичности.

У овом приручнику настојали смо да пружимо кључна знања и информације потребне за разумијевање основних концепата програмског и родно одговорног буџетирања, као и практичних алата за директно укључивање у родно одговорну буџетску иницијативу, без обзира да ли смо чланови или чланице владиних институција, законодавних органа или припадамо цивилном друштву. Родно одговорно буџетирање је уједно концепт, приступ, методологија и резултат, што омогућава читав спектар употребе. Родна анализа као основни алат треба да буде саставни дио сваког процеса планирања и програмирања, коришћена као почетно стање и као методологија за мјерење крајњег успјеха сваке интервенције која утиче на животе мушкараца и жена. Родна анализа буџета, међутим, треба да послужи као први корак ка интегрисању родне перспективе као критеријума у припреми буџета. Од родне анализе до родно одговорног буџета потребно је много корака који треба да буду обједињени у механизам који ће се досљедно примјењивати. Надамо се да су овим „отворена врата“ ка даљој анализи и истраживању, процесу учења и рефлексije, који ће омогућити и индивидуално давање доприноса у усвајању и реализацији родно одговорног буџета, односно доброг буџета који је усмјерен на резултате, међу којима је и унапређење родне равноправности и правичности.

6. Додаци

Додатак 1. Институционални механизми за родну равноправност у Босни и Херцеговини

Додатак 2. Сажетак битних информација о РОБ-у датих у Приручнику⁷¹

Шта је родно одговорно буџетирање (РОБ)? - РОБ представља интегрисање родне перспективе у расподјели финансијских средстава. - РОБ није посебан или одвојен буџет за жене. - РОБ је процес разврставања буџетских информација по полу како би се утврдило у којој мјери су политике које имају родне импликације различито финансиране.	Процес родно одговорног буџетирања - Комбинација техничких инструмената и родне равнотеже у доношењу одлука; - Алати, информације, експертиза - Да ли су јасно утврђени исходи политике у вези са родном равноправношћу са циљевима и мјерама учинка - Родно разврстана статистика - Структура по полу корисника и корисница и оних који су изостављени - Анализа финансијских посљедица за жене - Заступљеност жена у одлучивању.
Зашто је РОБ важан? - Додјела економских и финансијских ресурса на родно равноправан начин; - Примјена јавних политика родне равноправности кроз финансијску перспективу; - Унапређење финансијског управљања. повећавањем транспарентности (дефиниција ОЕЦД-а); - Повећање ефикасности у расподјели средстава за остварење циљева јавних политика.	Родно разврстана финансијска статистика - Показатељи зависе од поузданих података и јасних циљева политике - квантитативни подаци - Статистика мора бити разврстана по полу. - Разврставање података по полу и другим одликама релевантно за политику која се разматра - Учешће у активности разврстано по полу - Финансијска статистика разврстана по полу.
Како се РОБ може спровести? - Који су циљеви политике – да ли имају родну перспективу? - Које се активности могу финансијски подржати како би се помогло остварењу циља одређене политике. - Ко су корисници и кориснице средстава? - Каква је структура корисника и корисница по полу? - Ко има финансијску корист и колика је? - Рачунањем расподјеле субвенција/суфинансирања/грантова по полу. - Провјером да ли су родне посљедице позитивне или негативне.	Консултације и партиципација - Значај консултација и партиципације - Омогућава приступ експертизи - Омогућава демократску одговорност - Родна перспектива у буџетима је релативно нова, али у цивилном друштву постоји експертиза.

Примјер РОБ-а и законског оквира - Одаберите законски оквир - Да ли има импликација трошкова за неку категорију становништва? - Каква је структура по полу оних који имају користи и штете (изостављени)? - Израчунајте расподјелу финансијских добитака и губитака према полу.	Примјер директног и индиректног опорезивања (поједностављено) - Директно опорезивање, тј. порез на доходак, значи на већи доходак плата се више пореза (по особи, тако богатији плаћају укупно већи порез него сиромашнији, „прогресивно плаћање“). Више мушкараца него жена је у овој категорији. - Индиректно опорезивање, тј. ПДВ, пропорционално је потрошњи. Процес није прогресиван, разлика између износа који плаћају богатији и сиромашнији као групе је мања. - Дакле, ПДВ мање погађа мушкарце, а жене мање погађа порез на доходак.
--	---

⁷¹ Прилагођено из: Walby, Silvia. Gender Budgeting: What it is. How to do it. Why to do it. Lancaster University. (2006)

Додатак 3. Родно одговорно буџетирање у парламенту

КАДА?	КАКО?
Разматрање периодичних извјештаја о стању равноправности полова које припремају институционални механизми за равноправност полова у БиХ и усваја влада/Савјет министара	Захтијевати реализовање препорука из извјештаја којима ће бити уклоњени утврђени проблеми.
Разматрање и усвајање стратешких и програмских циљева предложених у програмима и плановима рада владе/Савјета министара	- Захтијевати да међу стратешким и програмским циљевима буду и циљеви родне равноправности, посебно у свјетлу налаза претходних извјештаја; - Захтијевати да влада у програмима планира и мјере учинка и очекиване резултате у погледу остваривања родне равноправности, као и одговарајућа буџетска средства.
Разматрање и усвајање нацрта буџета	- За нацрт буџета који не садржи програмски формат, захтијевати да се у образложењу уз буџет даје појашњење о томе какав ће утицај имати предложени буџет на равноправност полова; - За нацрт буџета у програмском формату, вршити анализу родно одговорних буџетских информација – циљева, директних резултата, мјера учинка, у односу на утврђено стање равноправности полова.
Разматрање и усвајање нацрта закона о извршењу буџета	Захтијевати да овај закон сваке године садржи обавезне механизме којима ће се обезбиједити да сви програми утрошка средстава са критеријумима и извјештаји о утрошеним средствима буџета буду усклађени са захтјевима родно одговорног буџетирања (тренутно законска обавеза у Федерацији БиХ за одабране програме).
Разматрање и усвајање извјештаја о извршењу буџета	Захтијевати да извјештај садржи табеле са родно одговорним показатељима како би се оцијенио остварени учинак за уложени новац.
Разматрање и усвајање законских приједлога , посебно у приоритетним секторима за родну равноправност (према ГАП-у БиХ)	- Захтијевати да приједлози закона буду усклађени са Законом о равноправности полова БиХ; - Захтијевати да се изнесе процјена утицаја новог закона на равноправност полова.

Додатак 4. Алати и контролна листа за родну анализу

1. Контролна листа за родно одговорну анализу буџета у пет корака

Питања:	
Ситуациона анализа или анализа потреба по полу, у посматраном сектору: 1. Да ли су родни аспекти саставни дио ситуационе анализе у овом сектору? 2. Да ли анализа сектора даје преглед према статистичким подацима за родна питања? 3. Који су специфични проблеми у сектору и како се они тичу жена а како мушкараца? 4. Које су специфичне родне неједнакости присутне у сектору? 5. Које су тешкоће и проблеми у обезбјеђивању родне равноправности у сектору? 6. Које су посљедице родне неједнакости у сектору?	
Анализа постојеће или приједлог нове политике: 1. Да ли се потребе и интереси и жена и мушкараца, проблеми с којима се суочавају, уважавају у осмишљавању политика, стратегије и програма институција? 2. Да ли је направљена процјена о томе ко има крајњу корист од политика, стратегија и програма и на који начин? 3. Какве се промјене могу предложити у текућим програмима да се унаприједи положај одређених категорија или група, мушкараца и жена? 4. Које интервенције се предузимају да се ријеше проблеми у политикама, програмима и стратегијама у вези са родном и другом неједнакошћу? 5. Да ли је предвиђено мјерење учинка предузетих интервенција и да ли се користе родно сензитивне мјере учинка? 6. Да ли су они који предузимају интервенције упознати са циљевима родне равноправности и сензибилизовани за ова питања? 7. У којој мјери се у спровођењу политика и програма институције ослањају на нове технологије и колика је укљученост жена у коришћење тих технологија? 8. Да ли је потребна додатна обука за примјену нових технологија? 9. Да ли су потребне посебне позитивне мјере за обезбјеђење једнаке користи и за жене?	

Оцјена адекватности додијељених средстава за остварење циљева родне равноправности: 1. Који су специфични трошкови намијењени женама и мушкарцима? Ко је циљна група, а ко су крајњи корисници (по полу)? Да ли има разлике (по полу)? 2. Да ли постоје специфичне алокације за унапређење родне равноправности у јавној служби? Да ли постоји родна равнотежа у структури одлучивања, приступу обуци, стручном усавршавању итд.? 3. Ко су генерални корисници буџетских средстава, не само оних намијењених родној равноправности или оснаживању жена него и свих осталих буџетских алокација? Какав је њихов састав по полу?	
Оцјена утrophка средстава у односу на планирано: 1. Шта је добијено као резултат утrophка средстава у ранијем периоду? 2. Да ли су средства потрошена како је планирано? 3. Што је испоручено и коме? (Које није?) 4. Ко је и на који начин имао користи од онога што је утrophним средствима било направљено?	
Оцјена учинка: 1. Какав је учинак реализованих програма и да ли је омогућен адекватан приступ женама и мушкарцима економским или социјалним услугама? 2. Који су ефекти предузетих мјера у постизању стратешких циљева (нпр. смањење сиромаштва) посебно за жене и посебно за мушкарце, као и маргинализоване и рањиве групе?	

2. Контролна листа за секторску анализу из родне перспективе (примјер кључних питања у области МАКРОЕКОНОМИЈЕ)

МАКРО ниво:

- Да ли је у политикама и стратегијама за смањење сиромаштва препознат различит економски допринос мушкараца и жена продуктивној економији и економији бриге, као и различит утицај који економске реформе имају на мушкарце и жене?
- Да ли се подаци на којима се заснива економско планирање и буџетска политика у држави разврставају по полу?
- Да ли се важећим законима и другим прописима потврђују неједнакости међу половима у економском учешћу, тј. да ли је у прописима присутна дискриминација по полу у погледу права наслеђивања, могућности власништва над земљом и другим непокретним добрима, као и посједовању банковног рачуна и приступа кредитима? Које су мјере предузете да се евентуалне дискриминирајуће одредбе укину и ускладе са обавезама које земља има према Комитету за CEDAW?
- Да ли се врши анализа пореских оптерећења из родне перспективе?
- Да ли се врши анализа буџета из родне перспективе?

МЕЗО ниво:

- Да ли се у јавним финансијама на мезо нивоу поштују циљеви родне равноправности и принципи наведени на макро нивоу?

- Како су економске реформе утицале на жене и мушкарце на овом нивоу?
- Да ли су канцеларије за статистику оспособљене за прикупљање података развстаних по полу, као и прикупљање родне статистике?
- Да ли послодавци у јавном и приватном сектору, затим банке, кредитне институције и слично, поштују принцип родне равноправности, односно да ли чине посебне напоре да повећају учешће жена? Да ли је избалансирано учешће жена у управљачким структурама у предузећима на овом нивоу?

МИКРО ниво:

- Како се приступ и контрола над материјалним и нематеријалним добрима друштва разликују с обзиром на пол?
- Каква је расподјела у погледу рада, одлучивања и коришћења времена у домаћинству између мушкараца и жена?
- Које су разлике у навикама везаним за штедњу и трошење између мушкараца и жена?
- Како се постојање дискриминације у законодавству или судској пракси у погледу наслеђивања или приступа имовини огледа на нивоу домаћинства?

3. Контролна листа за родно осјетљиву процјену политике

Учешће	Да ли се ради о једнаком броју мушкараца и жена? (циљне групе)	
Ресурси	Да ли мушкарци и жене имају једнак приступ ресурсима да би могли имати користи од политике? (вријеме, новац, информације, итд.)	
Норме и вриједности	У ком смислу родни стереотипи и опште културолошке и друштвене норме погађају на различит начин мушкарце и жене у спровођењу ове политике? Да ли ће владајући стереотипи и вриједности онемогућити или омогућити женама и мушкарцима да у потпуности остваре корист од постојеће или предложене политике дјеловања?	
Права	Да ли мушкарци и жене имају једнака права на коришћење ове политике? Да ли ће дата политика утицати на права жена и мушкараца директно или индиректно?	
Рад	Да ли ова политика утиче, позитивно или негативно, на плаћени или неплаћени рад мушкараца и жена?	

4. Контролна листа за родно разврстану анализу јавних издатака

Познавање циљне групе	Биљешке
Какав је профил циљне групе за коју је планиран програм/трансфер/пројекат? Да ли је могуће циљну групу описати у смислу полне и старосне структуре, етничке припадности/расе, тјелесног онеспособљења, брачног статуса и географске распоређености?	
Да ли се профил корисника овог програма/трансфера/пројекта подудара с профилом циљне групе?	
Ако нема подударња, ко од припадника циљне групе није обухваћен?	
Зашто неки од чланова циљне групе нису обухваћени?	
Који је постотак припадника циљне групе обухваћен активностима програма?	
Буџетска линија	
Да ли су сва средства распоређена за овај програм потрошена? Ако не, који је ниво потрошње?	
Да ли су алоцирана средства била довољна у односу на величину циљне групе? (Погледајте проценат чланова циљне групе који су обухваћени активностима програма.) Да ли су се алоцирана средства повећавала или смањивала током одређеног временског периода?	
Каква је природа алоцирања у смислу основног финансирања, временске ограничености, периода алоцирања, итд.?	
Која су ограничења својствена за овакво финансирање?	
Ко доноси одлуке о промјенама у начину коришћења финансијских средстава? Ко може да утиче на те одлуке?	
Који су критеријуми за доношење одлука о промјенама у коришћењу финансијских средстава?	
Усклађивање политике са потрошњом	
Који циљеви се остварују овом буџетском линијом?	
Који циљеви и показатељи су дефинисани за мјерење испуњења циљева?	
Како се државна политика о родној равноправности примјењује на овај програм?	
Да ли је за овај програм урађена родна процјена утицаја?	
Да ли су успостављени системи за праћење родног утицаја овог програма? ⁷²	

⁷² Elson, D. (2002) Gender-responsive budget initiatives: Some key dimensions and practical example. In: Gender budgeting initiatives. Strategies, concepts and experiences. Анализа представљена на конференцији "Strengthening economic and financial governance through gender responsive budgeting", 16-18 октобра 2001, Brussels

5. Контролна листа о родно одговорном буџетирању у току расправе о буџету разврстана на процесна и садржајна питања с циљем да се утврди примјена РОБ-а у управљању јавним финансијама, секторским политикама и мјерењу учинка

	ПОЛИТИКА СЕКТОРА	СРЕДЊОРОЧНИ ОКВИР ПЛАНИРАЊА И ПРИПРЕМАЊА БУЏЕТА	ПРАЋЕЊЕ УЧИНКА
ПИТАЊА О ПРОЦЕСУ	Да ли се институционални механизми за родна питања, невладине (женске) организације или донатори укључују у израду политике и да ли је њихово укључивање благовремено? Да ли су при томе коришћени неки од алата РОБ-а, као што су процјена потреба корисника из родне перспективе, родна анализа политике, родно заснована анализа корисника потрошње?	Да ли су институционални механизми за родна питања, невладине (женске) организације или донатори укључени у средњорочни оквир планирања и припремања буџета? Да ли су коришћени алати РОБ-а за средњорочни оквир планирања и припреме буџета?	Да ли инситутиционални механизми за родна питања, невладине (женске) организације и донатори имају приступ информацијама и механизмима за праћење? Да ли постоје механизми за остварење одговорности који омогућавају измјене у политици и расходима?
ПИТАЊА О САДРЖАЈУ	Да ли се водило рачуна о вези између родне равноправности и развојног или секторског стратешког циља (нпр. смањење сиромаштва)? Да ли су у политици приказани подаци разврстани по полу? Да ли се у планирању политике води рачуна о уклањању дискриминације и других препрека за родну равноправност?	Да ли је обавеза остваривања родне равноправности и оснаживања жена исказана у генералној политици за спровођење средњорочног оквира планирања и израде буџета? Да ли средњорочни оквир за планирање и израду буџета садржи родну перспективу у формулисању улазних информација, директних резултата и исхода? Да ли садржи родно специфичне индикаторе?	Да ли се користе родно специфични индикатори и подаци разврстани по полу за праћење учинка (излазних резултата и исхода)? Да ли се може пратити напредак ка остварењу родне равноправности и оснаживању жена праћењем учинка?

Извор: EX Gender Help Desk Gender budgeting: its usefulness in programme-based approaches to aid: Briefing Note, Brussels, 2006

Додатак 5. Рјечник појмова употребљених у Приручнику

Посебна привремена мјера	Мјера која се уводи ради постизања пуне равноправности особа или групе особа које су мање заступљене или се налазе у суштински неравноправном положају са осталим грађанима и грађанкама. Такве мјере су обично привременог карактера и примјењују се док се не оствари равноправност или једнака заступљеност (нпр. квота за упис студенткица на одређени факултет).
Буџет	План о начину на који ће новац бити обезбијеђен и потрошен у току прецизираног временског периода, или за прецизирану активност. Документ који обухвата план будућих финансијских активности владе или државних организација.
Буџетирање	Планирање прихода и расхода у одређеном временском периоду, укључујући и одређивање приоритета.
Буџетски процес	Састављање буџета, обухвата кораке и поступке у припремању буџета владе, од прелиминарних анализа и предвиђања, преко захтјева за средства из буџета која подносе министарства и други државни органи, преиспитивања тих захтјева и доношења одлуке од извршне власти, до његовог званичног подношења парламенту. Односи се на фазе буџетских планова. У принципу, те фазе се састоје од: формулисања буџета, одобравања буџета, извршења буџета и евалуације буџета.
Цивилно друштво	Добровољно организовани грађани и грађанке у невладиним/ непрофитним организацијама као што су синдикати, женске организације, омладинске организације, еколошке организације, цркве, спортски клубови, мреже пацијената, групе за заговарање, организације за развој сарадње, групе за притисак, потрошачке организације, итд.
Дискриминација	Свако неоправдано прављење разлике или неједнако поступање односно пропуштање (искључивање, ограничавање или давање првенства) на основу фактора над којим појединац и појединка нема контролу, као што су пол, доб, поријекло, језик, класа, национална и расна припадност.
Директна или индиректна родно заснована дискриминација	Директна: неповољно поступање према особи због њеног или његовог пола; довођење једне друштвене групе или појединаца и појединки у положај у којем им се укидају или умањују права или вриједности. Индиректна: наизглед неутралан закон, пропис, политика или пракса може имати несразмјерно штетан утицај на припаднике једног пола, осим ако такав третман није оправдан објективним факторима.
Економија бриге	Додјела оскудних ресурса, претежно рада којима се доприноси благајни других, у оквиру и изван породице.

Јавни приходи	Трансакције у облику размјене или добровољних и принудних трансфера којима се повећава нето имовина државе. Приходи државе које углавном чине директни порези, индиректни порези и социјални доприноси. У оквиру јавних прихода преовладавају обавезни трансфери (порези, царине, обавезни доприноси и др.).
Јавни расходи	Задовољење јавних потреба помоћу новца, односно јавни расходи су они издаци које држава чини у јавном интересу задовољења јавних потреба.
Једнаке могућности (за жене и мушкарце)	Одсуство родно заснованих препрека за учешће у економском, политичком и друштвеном животу.
Насиље на основу пола	Свако дјеловање којим се наноси или може бити нанесена физичка, психичка, сексуална или економска штета или патња, као и пријетња таквим дјеловањем који спутавају особу или групу особа да уживају у својим људским правима и слободама у јавној и приватној сфери живота. Овим насиљем су несразмјерно погођене жене.
Неплаћени рад	Врста рада која не укључује директну а ни друге облике накнада за обављени посао. Неплаћени рад укључује рад у сопственом домаћинству, попут бриге о дјечи, припремања хране за чланове породице и слично, углавном репродуктивни рад, а који у већини случајева обављају жене.
Ородњавање или увођење родног аспекта у јавну политику (Gender mainstreaming)	Интеграција стандарда родне равноправности је стратегија помоћу које се питања и искуства жена и мушкараца претварају у интегрални дио израде, вођења, праћења и оцјене политика и програма у свим политичким, економским и друштвеним сферама. Коначни циљ примјене ове стратегије је постизање родне равноправности (дефиниција Економског и социјалног савјета Уједињених нација – ECOSOC, јули 1997. године).
Оснаживање	Процес остваривања доступности и развоја капацитета ради активног учешћа у обликовању сопственог живота и заједнице у економској, друштвеној и политичкој сфери.
Јавне политике	Намјерно дјеловање институција власти које мијења и утиче на друштво и економију. Зато говоримо о политичком одлучивању о јавним питањима, које је рационално, тј. засновано на аргументима и усмјерено на рјешавање одређеног проблема.
Програм	Скуп сродних и повезаних активности које доприносе остварењу задатих циљева.
Програмско или на резултатима засновано буџетирање	Процес у којем се средства распоређују на основу постављених циљева и/или резултата које треба постићи потрошњом тих средстава. Појам „програм“ подразумијева груписање сличних услуга или активности унутар буџетског корисника, а које имају заједнички стратешки или оперативни циљ. Овакав приступ омогућава буџетским корисницима да групишу своје активности у низ програма, а сваки програм има утврђене оперативне циљеве и жељене резултате.

Пројекат	Организациона форма са ограниченим трајањем, уз помоћ које се реализује један или више међусобно повезаних програма или активности стратешког плана усмјерених према заједничком циљу.
Пол	Означава биолошке разлике између жена и мушкараца, њихову биолошку, физичку и генетску структуру добијену рођењем.
Структурална промјена	Уклањање препрека на нивоу институција, политика и пракси које спречавају промјену постојеће родне хијерархије моћи и родне подјеле рада, за разлику од дјеловања које има за циљ задовољавање одређених практичних потреба (жена и мушкараца).
Род (Гендер)	Подразумијева друштвене, културолошке и историјске разлике између жена и мушкараца, те обухвата различите друштвене улоге, идентитете и очекивања за жене и мушкарце у друштву. Односи се на неболошке, културално и друштвено произведене разлике између жена и мушкараца.
Родна анализа	Проучавање разлика у условима, потребама, заступљености, доступности извора и потенцијала развоја, контроли средстава, моћи одлучивања, итд. између жена и мушкараца, на основу њима приписаних родних улога. Омогућава сагледавање утицаја политика, програма и мјера на животе жена и мушкараца, односно како би будуће политике, програми и мјере утицали на постојеће родне односе и стереотипе у заједници. Подразумијева мноштво метода или техника за разумијевање родних односа и приступ жена и мушкараца друштвеним ресурсима и одлучивању.
Родна анализа буџета	Испитивање владиних политика и програма на страни расхода и прихода, са становишта њиховог утицаја на жене и мушкарце, дјечаке и дјевојчице (као и различите групе мушкараца и жена – према етничкој припадности, старосној доби, приманјима, мјесту становања, итд.) и спровођење стратегија и активности које ће довести до тога да се буџетом промовише оснаживање жена и унапређује равноправност између мушкараца и жена. Анализа утицаја (државних) расхода и прихода на друштвену позицију и могућности мушкараца, жена, дјечака и дјевојчица, као и на друштвене односе између њих. Родна анализа буџета помаже да се донесе одлука о начину на који је потребно прилагодити политике да би се достигао њихов максималан утицај, као и о начину прерасподјеле ресурса како би се постигао хумани развој и родна равноправност.
Родна неутралност	Приступ који нема посебан позитиван или негативан утицај на родне односе или једнакост између мушкараца и жена. Међутим, тзв. родно неутрална политика, програм или мјера не могу бити неутрални у погледу утицаја, јер не узимају у обзир постојање родних неједнакости.
Родна освијешћеност	Разумијевање да постоје друштвено конструисане разлике између жена и мушкараца које утичу на њихову могућност приступа и контроле над ресурсима. Ова освијешћеност остварује своју примјену путем родне анализе у програмима и политикама.
Родна осјетљивост	Узимање у обзир родне димензије. Подразумијева могућност да се родне разлике и питања укључе у стратегије и активности.

Родна перспектива	Узимање у обзир и посвећивање пажње разликама у свакој датој области/активности неке политике.
Родна правичност	Правичан однос на основу рода, који подразумијева једнак третман или третман који је различит с обзиром на пол, али који се сматра еквивалентним у смислу права, бенефиција, обавеза и могућности.
Родна равноправност	Односи се на норме, вриједности, ставове и перцепције потребне да би се достигао равноправни статус мушкараца и жена, без неутрализовања биолошких разлика међу њима. Концепт означава да сва људска бића имају слободу да развијају личне способности и праве изборе без ограничења наметнутих родним улогама; да се различито понашање, жеље и потребе жена и мушкараца у једнакој мери узимају у обзир, вреднују и подржавају. Подразумијева да жене и мушкарци у једном друштву имају једнаке могућности, права и обавезе у свом друштвеном, професионалном и породичном окружењу. Резултат је одсуства дискриминације на основу пола и огледа се у једнаким могућностима, расподјели ресурса, користи и приступу услугама.
Родна равнотежа	Подједнака заступљеност, односно учешће једнаког броја жена и мушкараца у некој активности или организацији.
Родни режим	Релативно структурирани односи између мушкараца и жена, мушкости и женскости, у институционалном и ван институционалном окружењу, на нивоу дискурса и на нивоу пракси, опредмећени у различитим родним улогама. Одређује друштвени положај и обавезе појединца или појединке који проистичу из његове или њене родне улоге.
Родни односи	Друштвено и културално одређени односи између мушкараца и жена, младића и дјевојака. Начин на који култура или друштво одређују права, улоге, одговорности и идентитете жена и мушкараца у односу једних према другима. Неједнаки односи и прерасподјела моћи између мушкараца и жена, што су одлике било којег родног система.
Родни стереотипи	Некритички прихваћена, генерализована мишљења о улогама и положају коју жене и мушкарци треба да имају у друштву.

Родно буџетирање или родно одговорно буџетирање	Увођење родне перспективе у процес буџетирања; подразумева родно засновану процјену буџета, укључујући родну перспективу у свим фазама процеса буџетирања, као и прерасподјелу прихода и трошкова с циљем унапређивања родне равноправности. Обухвата поступке који се односе на родну анализу буџета – од прикупљања прихода до њиховог распоређивања, којима се прати утицај промјена у буџету на животе мушкараца и жена, дјевојчица и дјечака, који настоје да повећају утицај жена у буџетском процесу и да начин на који се новац прикупља и троши помјере у правцу родне једнакости и оснаживања жена. Примјена родне перспективе на финансијске планове и буџетске процесе, узимањем у обзир потреба и приоритета (различитих група) жена и мушкараца, при чему се имају на уму различите улоге које они имају у породици, на радном мјесту и у друштву. За Савјет Европе, родно буџетирање представља „примјену уродњавања“ у буџетском процесу. То значи родно засновану процјену буџета, уграђивање родне перспективе на све нивое буџетског процеса и реструктурирање прихода и расхода с циљем промовисања родне равноправности.
Родно буџетска иницијатива	Иницијативе фокусиране на испитивање и анализирање буџета с циљем стварања слике о импликацијама за (различите групе) жене и мушкарце, као и на развијање стратегија у правцу родне равноправности.
Родно осјетљив, родно сензитиван	Признавање разлика и неједнакости између потреба, улога, одговорности и идентитета жена и мушкараца.
Подаци разврстани по полу	Збир података о женама и мушкарцима раздвојених по основу свих аспеката њиховог функционисања (етнитет, класа, каста, локација, доб, итд). Прикупљање и издвајање података и статистичких информација према родној припадности, што омогућава спровођење упоредне анализе/родне анализе.
Родно осјетљива статистика, родна статистика	Родно разврставање статистичких података за жене/дјевојчице у поређењу с мушкарцима/дјечацима. Раздвајање (или разврставање) социо-економских статистика с циљем да се прикажу разлике и сличности између (различитих група) жена/дјевојчица и мушкараца/дјечака. Ови подаци су неопходни за процјену утицаја буџета на родне односе. Подразумијева не само разврставање и приказивање постојећих података по полу већ и уважавање разлика у проблемима и изазовима с којима се мушкарци и жене сусрећу у свим сферама живота.
Родно специфичан	Односи се на потребе и интересе или жена или мушкараца као раздвојених категорија.
Сегрегација радних мјеста/ у запошљавању	Заступљеност жена и мушкараца у различитим облицима и на различитим нивоима активности и запослења, гдје су жене ограничене на ужи избор задужења (хоризонтална сегрегација) него мушкарци и посао нижег ранга (вертикална сегрегација).

Стаклени плафон	Невидљива препрека произашла из сложене структуре организације у којој доминирају мушкарци и која спречава жене у достизању виших позиција на радном мјесту, у јавном и политичком животу.
Женска људска права	Права жена и дјевојчица, као неотуђиви, саставни и неодвојиви дио универзалних људских права, укључујући и концепт репродуктивних права.

Извори: Приручник за стратешко планирање и развој јавних политика (СППД) УНДП; Родно одговорно буџетирање; Појмовник родне терминологије према стандардима Европске уније; Стотину ријечи за једнакост: рјечник термина о једнакости између жена и мушкараца Гендер центра Федерације БиХ; Водич кроз буџет за грађане

7. Литература

- Агенција за равноправност полова Министарства за избјеглице и људска права Босне и Херцеговине. Извјештај о стању равноправности полова у Босни и Херцеговини 2012 -2014, Сарајево (2014)
- Бакшић-Муфтић, Јасна и Бабић-Авдиспахић, Јасминка. „Родно одговорно буџетирање на Универзитету у Сарајеву“ Сарајево, ЦИПС (2011)
- Budlender, Debbie and Hewitt Guy. „Engendering Budgets. A Practitioner’s Guide to Understanding and Implementing Gender-Responsive Budgets“, London: Commonwealth Secretariat (2003)
- Budlender, Debbie and Rhonda Sharp. „How to do a gender-sensitive budget analysis: Contemporary research and practice“ Canberra - London: AUSAID and Commonwealth Secretariat (1998)
- Council of Europe. „Gender Budgeting: Final report of the Group of specialists on gender budgeting (EG-S-GB)“ (2005) [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/EG-S-GB\(2004\)RAPFIN_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/EG-S-GB(2004)RAPFIN_en.pdf)
- Документација пројекта Јачања управљања јавним финансијама (СПЕМ)
- Документ оквирног буџета Федерације БиХ 2015-2017. доступан на веб-страници Владе Федерације БиХ
- Документ оквирног буџета Републике Српске 2015-2017. године, доступан на веб- страници Владе Републике Српске
- Ђурић-Кузмановић, Татјана (ур.) „Ка родном буџетирању: Водич“ Нови Сад. Женске студије и истраживања и Футура публикације (2007)
- Ђурић-Кузмановић, Татјана, и Големац Пауел, Анамарија. „Родно буџетирање у Републици Српској“, Бања Лука: Гендер центар – Центар за једнакост и равноправност полова (2013)
- Elson, Diane „Gender Responsive Budget Initiatives: Key Dimensions and Practical Examples“. in Gender Budget Initiatives: Strategies, Concepts and Experiences. New York: UNIFEM. (2002)
- Гендер акциони план Босне и Херцеговине (2006-2011). Министарство за људска права и избјеглице, Агенција за равноправност полова БиХ (2007)
- Гендер акциони план Босне и Херцеговине (2013-2017). Министарство за људска права и избјеглице, Агенција за равноправност полова БиХ (2013)
- Gender Budget Analysis: Australia’s commitment to gender equality, The Parliamentarian 2006/Issue Three, 202-203

- Global Gender Gap Index Report 2014 World Economic Forum <http://www.weforum.org/issues/global-gender-gap>
- Holvoet, Nathalie. „Gender Budgeting: Why and How? Usefulness in the context of programme-based aid“, University of Antwerpen
- Хреља Хасечић, Џенита и Сушић, Аида. „Приручник за мониторинг и евалуацију политика и стратегија према младима примјеном принципа и метода родно одговорног буџетирања“, Сарајево. Институт за развој младих Култ (2013)
- Hughson, Marina. „Gender Country Profile for Bosnia and Herzegovina – Final Report“, June 2014.
- Klatzer, Elisabeth and Stiegler, Barbara. „Gender Budgeting – An Equality Policy Strategy“, FES Briefing Paper Shanghai, November 2011/No. 12. Pristupljeno 10. 8. 2013. : http://www.feschina.org/index.php?id=236&cid=461&fid=26&task=download&option=com_flexicontent&Itemid=28&lang=en
- Lahey, Kathleen A. „Women, Substantive Equality, and Fiscal Policy: Gender-Based Analysis of Taxes, Benefits, and Budgets“ Canadian Journal of Women and the Law 22.1 (2010): 27-106. Project MUSE. Web. 30 Sep. 2013. <<http://muse.jhu.edu/>>.
- Ministry of Women and Child Development Government of India. „Gender Budgeting Handbook for Government of India Ministries and Departments“ New Delhi (2007)
- Palmieri, Sonia „Gender-Sensitive Parliaments. A Global Review of Good Practice“ Inter-Parliamentary Union Report (2011) www.ipu.org/pdf/publications/gsp11-e.pdf
- Sharp, Rhonda. „Budgeting for equity: Gender budget initiatives within a framework of performance oriented budgeting“; http://www.genderbudgets.org/component/option,com_docman/task,doc_view/gid,70/
- Schwarzenborfer, Friederike: Gender Budgeting in the Context of the Austrian Budget Reform, презентација на Gender Equality Review Conference, Vienna, July 2014
- Стратешки план за увођење Гендер одговорног буџетирања у Буџет Федерације Босне и Херцеговине 2013 -2015. године (СПГОБФБиХ 2013-2015), („Службене новине Федерације БиХ“, бр. 85/13)
- Swirski, Barbara: „Through a Gender Lens: Looking at the National Budget Proposal and the Budget Arrangements Law for Fiscal Years 2009/2010“ (2009) <http://www.adva.org/Uploaded/Forum09.pdf>
- Удружење ВЕСТА. „Водич за укључивање цивилног друштва у процес увођења гендер перспективе у буџете“ Тузла (2012)
- Закон о равноправности полова у БиХ („Службени гласник БиХ“, пречишћени текст – бр. 32/10)
- Закон о финансирању институција Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 61/04, 49/09, 42/12, 87/12 и 32/13),
- Закон о буџетима - прорачунима у Федерацији БиХ („Службене новине Ф БиХ“, број: 102/13, 9/14, 13/14, 8/15)
- Закон о буџетским системима Републике Српске („Службени гласник РС“, бр. 54/09, 73/10, 101/10, 101/11, 93/12, 62/13, 63/13 - исправка)
- Закон о буџету Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине („Службени гласник Брчко дистрикта БиХ“, бр. 34/08)
- Закон о измјенама и допуна Закона о финансирању институција БиХ („Службени гласник БиХ“, број 49/09)
- Закон о извршавању буџета у Федерацији БиХ за 2014. годину („Службене новине ФБиХ“, бр. 99/13)